

Ба 59289

АНАТОЛІ
БОЛЬНЫ

ДЗІРА

БЕЛЛУСКІЕ ДЗІРЖАУНІЕ ВБАДВЕЦТВА

Кажа

14919

Case 6

1894 F.

Б. Ба 59289

А. ВОЛЬНЫ

Д В А

Аповесць

ВЫДАЊНЕ ДРУГОЕ

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
М Е Н С К — 1928

Сопраб

1994 г.

25. 04. 2009

Заказ № 249. У ліку 3.000 экз. Галоўлітбел № 678.

1-ая друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва.

I

Чуткі, легенды, нават байкі, якімі сяляне спавілі яго імя, даляталі і да нас. Усе мы чулі пра маладога вядомага партызана, які рабіў сапраўды казачна-сьмелыя напады на палякаў. У кожнай вёсцы толькі й гутарак было, што пра яго.

Ён быў у зрэбнай белай кашулі, падпяразанай сама-тканым паяском, у салдацкіх зялёных і шмат дзе зала-таных нагавіцах, у белым саламяным капялюшы і ў лапцёх.

Ужо вечарэла, калі ён падышоў да камандзіра палка і са строгім выглядам сказаў:

— Дайце мне адну гармату і чалавек дзесяць чыр-вонаармейцаў. З імі я разаб'ю польскую заставу пры Дняпры.

Камандзір палка, Пятроў, з рабочых, малады чыр-воназнамёнец, падазрона аглядзеў яго і ціха ўсьміхнуўся.

Незнаёмец мусіць заўважыў гэту ўсьмешку, бо зараз-жа выняў нейкія паперы, разгарнуў іх і паказаў камандзіру.

Ніхто, апроч камандзіра, ня ведаў, што было напі-сана ў гэтых паперах, але, як толькі Пятроў іх прачы-таў, адразу-ж загадаў выканаць просьбу незнаёмца.

Хутка, маланкай, перарэзала лягер вестка: сярод нас вядомы Муха—малады паўстанец, навала для паноў... абаронца сялянства.

Гурткамі пазьбіраліся чырвонаармейцы, бо ўсе жадалі пабачыць гэтага маладога селяніна-асілка, пра якога па вёсках хадзілі апавяданьні.

Раніцаю, калі неба во толькі ўбралася ў сінюю хустку і неабдымныя сасоньнікі толькі-толькі яшчэ спрасоньня пачыналі церабіць свае кудлатыя галовы, невялічкі атрад адкалоўся ад палка і хутка зьнік за курганамі.

Сонца пачало ўжо на ўсходзе пырскаць чырвонымі кроплямі крыві і сьцякаць у дняпроўскія воды, а ніякіх вестак ад пайшоўшых ня было.

Непакоіліся хлопцы. Непакоіўся і камандзір. Бо вядома было ўсім, што цяжкае, не паводлуг сіл, заданьне ўзяў на сябе малады паўстанец.

Кожныя дзесяць хвілін выходзіў камандзір за вёску і глядзеў у бінокль.

Але-ж дарэмна. Аж да самага таго месца, дзе неба сіняю коўдрай захіліла зямлю, нікога ня было відаць.

2

Праз курганы, праз раўчакі і лясы прабіраўся невялічкі атрад. Наперадзе на кані без сядла ехаў хлопец у саламяным капялюшы. Дзіка неяк выглядаў на лясной сьцежцы гэты атрад. Адна гармата, дванаццаць чырвонаармейцаў, трынаццаты камандзір, нават самы малодшы за ўсіх і горш за ўсіх апрануты.

Але нічога: камандзір пільна глядзеў наперад і на кожнай рытвінцы спыняўся і сачыў за тым, як калёсы перавозілі гармату.

Падзьмухала ўжо сьвежым дняпроўскім ветрыкам, калі малады камандзір запытаўся:

— Хто ў вас наводчык?..

З атраду чырвонаармейцаў высунулася фігура і пад'ехала да хлопца ў капялюшы.

— Ці можаце вы за поўвярсты зьбіць гармату ворага?—запытаўся незнаёмец.

— Магу!—проста адказаў наводчык.

Незнаёмец абярнуўся, глянуў з нявыразным каханьнем на гармату і запытаўся:

— Як яна завецца?

— Скорастрэльная. Палявая, 3-ох цалёвая, 1902-га году,—павайсковаму коротка адказаў наводчык.

— Колькі людзей патрэбна пакінуць пры гармаце?

— З двума ўпраўлюся...

Атрад ішоў далей, затулены шырокімі плячыма лесу. Уехалі ў лагчыну.

— Стой!—загадаў ехаўшы на чале атраду.—Наводчык і яшчэ двое—за мною! А вы, хлопцы, крыху пачакайце!

Чэцьвера зьвярнулі па нейкай лясной сьцежцы, па якой упэўнена вёў незнаёмец, і пачалі спускацца ўніз. Было відаць, што гэта ўжо прыдняпроўскі спуск к берагу.

— Цяпер—ціха! Ні слова!—шопатам скамандаваў правадыр.

— Наводчык, на дрэва! Хлопцы, умацуйце гармату! І толькі бяз шуму!

— Ну, што? бачыш польскую заставу?—запытаўся незнаёмец.

— Дык яна-ж тут, як рукой падаць! Як на далоні,—адказаў наводчык.

— Зьбі яе! Адразу! Казаў, што можаш! Замацуй гармату... Добра наведзі і не раней, як праз гадзіну— агонь!

Сказаўшы гэта, незнаёмец зьнік.

А праз некалькі хвілін ён ужо быў сярод чакаўшых яго чырвонаармейцаў.

— Хлопцы, за мною!—загадаў малады паўстанец,— да Дняпра!

Ціха-ціха прабіраўся атрад сярод лесу...

Нават бяздомны валацуга-вечер, якому ўсё роўна ня было чаго траціць, і той змоўк.

Лес нахіліўся над Дняпром—задумаўся. Мусіць і яму ахвота з чырвонаармейцамі—на паноў. Ды дзе-ж са-соньнікам крануцца!

Прырасьлі аднэю нагою к зямлі—і ні з месца!

Задумаўся лес. Нахіліўся... А Дняпро бурчыць сінімі хвалямі. Яму весела... Бяжыць сабе ўніз па плыні, цалуецца з берагамі, усё бачыць дый пазмагацца можа. Толькі здарыўся-б такі выпадак, а ўжо ён пана на дно пацягне...

— Зараз выйдзем на мост. За ім польская застава. Як толькі гармата саб'е панскія кулямёты—за мной. І каб ніводнага жывым ня выпусьціць!!!—скамандаваў паўстанец.

І толькі, калі ноч чорную вятровай хусткай нахілілася над вёскай, здалёку заляскалі капыты.

А яшчэ праз пару хвілін на ўсьпененым кані да хаткі камандзіра палка прыляцеў нехта конна.

Крыху парадзіўшыся з ім, камандзір аддаў загад—выступаць.

Ноччу бяз сьпеваў нават бяз шуму, полк крануўся ў паход.

Вышлі колёнаю, а потым расьцягнуліся на поўвярсты, нібы вялікі хвалюючы па ветру штандар.

Вакол камандзіра ўзводу—любімца чырвонаармейцаў, уральскага казака Ёльюшкі—згрудзіўся вайсковы маладняк.

— Ну, дык як-жа далей будзе? Як мы праз Дняпро пераправімся?—пыталіся хлопцы.

— Выганем палякоў, а самі за імі,—так і пярэйдем!—адказваў Ёльюшка.

— А калі на тым баку яны напусьцяць на нас кавалерыю? Што тады?—не адставалі, нібы чмялі, хлопцы ад Ёльюшкі.

— Кавалерыя для пяхоты глупства,—адказаў Ёльюшка і для большай сілы плюнуў.—Толькі не паддавайцеся страху, бо на конях усё роўна дагоняць,—вучыў стары казак.

— А дзе наш атрад?—пыталіся далей хлопцы.

Але на гэта нават і Ёльюшка нічога ня мог адказаць.

Пачало ўжо сьвітаць, калі першыя шэрагі спыніліся і раскіданая колёна шчыльней выстраілася.

— За мною!—скамандаваў камандзір, і хутка па абодвых баках шляху распусьціла сваё крыльце чырвоная раць.

— Кладзіся!—пранеслася каманда.

Адначасова конная разьведка панеслася наперад.

Разьведка хутка вярнулася:

— На тым баку Дняпра замест польскай заставы мільгаціць чырвоны штандар,—адрапартавала разьведка.

Калі-ж на тым беразе Дняпра полк сустрэўся з атрадам, заняўшым заставу, сярод чырвонаармейцаў незнаёмца ня было.

Сяброў з заставы кольцамі абступілі чырвонаармейцы і распытвалі ў іх, як яны выбілі палякоў.

— Зайшлі гэта мы ім у тыл,—апавядаў таварышам адзін з комсамольцаў,—а гармату пакінулі на тым баку. Заляглі гэта мы ўздоўж шляху ды чакаем. Раптам чуем—„кашлянула“ наша „старушка“. А ўсьлед за ёй, бачым, бягуць на конях паны. Ну, мы пачакалі, пакуль яны бліжэй пад'едуць, ды як тарарахнулі, дык, браткі, каб вы бачылі, што тут было! Хто кульма скінуўся, хто ў бок, а афіцэр усіх кінуў, на каня ды ўцякаць!

— Пачакай, пачакай,—спынялі яго хлопцы,—а дзе-ж той малады хлопец у лапцёх, што быў вашым правадыром?

— Сьціхнеце, усё раскажу. Ну дык вось, як убачыў наш малады камандзір, што афіцэр уцякае, ды як кінецца за ім, ажно дым закурыўся. Пабег, а з гарачкі вінтоўку тут сярод нас кінуў. Бяжыць гэта ён, падняў кій ды і крычыць: „Стой! Ні з месца, бо заб'ю!“ Ну, афіцэр і стаў. Камандзір падбег да яго і выхваціў ягоны рэвольвэр.

— Ну, а сам камандзір куды дзеўся?—непакоіліся армейцы.

Было відаць, што малады незнаёмец усім спадабаўся...

— Ды пачакайце!. Дайце-ж сказаць...—прасіўся комсамалец і апавядаў далей.—Ну, а потым прывёў ён афіцэра і прымусіў яго распрануцца. Саўсім распрануцца. Потым сам скінуў сваю адзежу, адзеў яе на сябе, а сваю—яму аддаў. Пасьля гэтага саўсім другім хлопцам стаў... Малады такі, ды прыгожы. Ну, саўсім не пазнаць. „Перадайце, кажа, прывітаньне камандзіру. А я вось у гэтай вопратцы ды з паперамі вось гэтага

пана пайду пагуляю крыху сярод польскай арміі. Магчыма, кажа, хутка зноў убачымся..." сказаў гэтак ён, сеў на каня ды толькі мы яго й бачылі!

— А дзе-ж гэты палонны афіцэр?—пыталася грамада.

— Ды вунь, стаіць каля камандзіра.

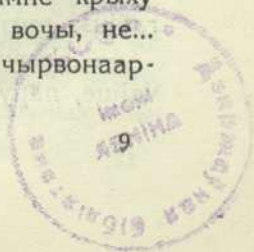
— Мусіць, ён допыт з яго здымае...

3

Поўнач. Змораны цяжкім пераходам, уздрамнуў штаб. Сьпяць апранутыя, усякую хвіліну гатовыя да бою.

У вясковай хатцы сьпіць палонны польскі афіцэр. Каля яго вартаўнік чырвонаармеец, змораны, як і ўсе. Соннымі вачыма глядзіць чырвонаармеец на палоннага. А ў галаве думкі цяжкія-цяжкія, нібы волавам наліліся. Хочацца спаць... Зьліпаюцца вочы. Уздрамне крыху чырвонаармеец і зноў усхопіцца. Адкрые вочы, не... усё спакойна. Палонны сьпіць. Засынае і чырвонаармеец.

Ды палонны ня спаў... Ён пільна глядзеў за чырвонаармейцам. Яго ўвесь час непакоіла думка аб тым, што ў яго вопратцы, з яго паперамі пайшоў у польскую армію яе вораг. Трэба як хутчэй перасьцерагчы дэфэнзыву. Трэба схапіць яго—гэтага лютага ворага польскай арміі... Афіцэр пазнаў незнаёмца. Не дарма-ж яго здымкі былі ў кожнага польскага афіцэра. Здымкі гэтага шалёнага селяніна-паўстанца, чыніўшага над панамі помсту за ўсе іх крыўды, ды за тое, што яны спалілі яго вёску. Афіцэр ведаў ужо, колькі соцень „жолнежаў“ і колькі гармат было адбіта ў палякоў, дзякуючы гэтаму партызану. Ён ведаў таксама, што дэфэнзыва ацаніла галаву гэтага паўстанца ў 10.000 залатых марак...

Афіцэр ня спаў...

Заснуў чырвонаармеец... А прачнуўся—крык застыў у горле... Палоннага ня было.

4

Вартаўнік не наважыўся нават запытаць „пшэпусткі“ ў маладога, прыгожа адзетага афіцэра, які цьвёрдым крокам увайшоў у штаб.

— Паведамце пана генэрала, што яго па сьпешнай справе хоча бачыць паручнік Ластоўскі.

Дзяжурны зазьвінеў шпорамі і, пастукаўшыся ў дзьверы генэрала—камандзіра баявога вучастку, увайшоў.

Праз хвіліну ён вышаў і ласкава адказаў:

— Генэрал чакае.

Афіцэр нават поглядам не падзякаваў і ўвайшоў у кабінэт генэрала.

— Паручнік, гэ... гэ... як ваша прозьвішча?... Выбачайце, паручнік, забыўся...

— Паручнік Ластоўскі,—цввёрда адказаў увайшоўшы.

— Чуў, чуў... та-ак! Вы, паручнік, гэ... з якой часьці?.. Нешта ніяк у памяць ня прыходзіць.

— З прыдняпроўскай заставы IV-га баявога даяранага вам участку.

Генэрал нахмурыўся.

Маршчынкі на лбу сабраліся ў печанае яблыка.

— Як гэта здарылася, паручнік, што вы здалі заставу гэтым хлопам?

Ведаеце ці не, што вы за гэта будзеце адпавядаць перад Польшчай?..

— Пане генэрале!
Я згодзен пайсьці пад суд. Я згодзен панесьці кару... Але-ж я павінен да сваіх слоў дадаць пра тое, што і ўсякі другі на маім месцы нічога іншага ня быў бы ў сілах зрабіць.

— Раскажэце, як гэта здарылася?

— У гэты дзень мы не чакалі налёту,—адказаў паручнік,—бо мы атрымалі праз сваіх людзей весткі, што бальшавіцкае войска ў ліку аднаго палка стаіць за дваццаць пяць вёрст ад нас. Я патрэбаваў дапамогі і, вылічыўшы, што бальшавікі падыйдуць не раней, як раніцай, чакаў сваіх сіл. У горшым выпадку я лічыў, што пратрымаю заставу, ня глядзячы на няроўныя сілы,

да поўдня... І за гэты час некалькі соцень чырвоных выб'ю са строю. Бо перайсьці Дняпро—гэта-ж ня лёгка. Але тут здарылася гэткае, якому і я не магу даць тлумачэньняў. Разарваўшымся знарадам, пушчаным з вельмі блізкай адлегласьці, была зьбіта наша гармата і папсаваны кулямёты. У гэты-ж час з лесу выбег нейкі атрад. Ну, нас засталася жменя, якая ўжо ня ў сілах была змагацца. Гэтым атрадам, што зьявіўся з лесу, камандаваў Муха...

— Зноў Муха?!—аж завяў, сядзеўшы да гэтага часу моўчкі, генэрал.

— Так, пане генэрале, зноў Муха.

— Дакуль-жа гэта будзе?—схапіўся за галаву генэрал.—Шмат ужо і бяз гэтага пабіў ён нашых „жолнежаў“. Досыць ужо! і чаго глядзіць дэфэнзыва, ня ведаю... Толькі грошы марнуе...

— Пане генэрале, але-ж вы не далі мне дакончыць. Мухі ўжо больш ня будзе.

— Што?..—запытаўся генэрал і аж прыстаў з крэсла.

— Кажу, ня будзе больш Мухі, бо я, пане генэрале, вось гэтым самым наганам забіў яго.

— Паручнік, тут жартам няма месца!

— Пане генэрале, даю слова гонару,—слова афіцэра польскай арміі. Спадзяюся, пане генэрале, што гэтага будзе досыць.

— Сядайце, паручнік,—саўсім іначай загаварыў генэрал.—Дык кажэце-ж, кажэце!..

— Справа простая, пане генэрале. На чале іх атраду быў Муха. У сваёй звычайнай вопратцы... Белы саламяны капялюш, лапці, зрэбная кашуля. Я яго пазнаў па здымку. Ну, а рэшта—гэта ўжо абавязак афіцэра

польскай арміі... Я кончыў, пане генэрале. Цяпер я га-
тоў пайсьці пад суд!..

— О, не! Што вы, што вы, пане паручнік!—ледзьве
не ўзмаліўся генэрал.—Выбачайце! Вашы заслугі перад
айчынай вельмі каштоўныя. Вы зрабілі справу, за якую
вам „Жэч Пасполіта“ скажа сваё „дзякуй“.

І, сказаўшы гэта, генэрал узяў у рукі трубку тэ-
лефона.

— Дайце штаб арміі.

— Штаб арміі?..

— У тэлефона Доўбар-Мусьніцкі? Так... З вамі, пане
генэрале, гаворыць камандзір IV баявога вучастку. Сам
паведамляю вас, пане генэрале, аб тым, што паручні-
кам Ластоўскім, камандзірам прыдняпроўскай заставы,
забіты атаман Муха. Так, так... Не, не, пане генэрале,
гэта правільна. Паручнік Ластоўскі, забіўшы Муху, цяпер
сядзіць у маім габінэце... Ці можна даць пра гэта офі-
цыяльнае паведамленьне? Бязумоўна, пад маю адпавед-
насьць. Ваша падзяка паручніку! Слухаюся, пане генэ-
рале! Довідзэньня!..

Генэрал павесіў трубку.

— Ад генэрала Доўбар-Мусьніцкага вам, паручнік,
падзяка... А зараз вось што... Вам патрэбен адпачынак,
паручнік. Зараз, зараз я сам загадаю. Адно хвіліну, па-
чкайце, паручнік.—І генэрал вышаў.

Паручнік хутка глянуў, ці шчыльна зачынены дзьве-
ры, і падышоў да стала, на якім ляжалі паперы і кар-
ты. Крануў скрынку стала. Яна была адчынена. Раз-
гарнуўшы паперы, паручнік здаволена ўсьміхнуўся і,
паклаўшы частку з іх сабе ў кішэню, зачыніў стол.
Пасьля гэтага паручнік стаў на старое месца.

Праз некалькі хвілін увайшоў генэрал.

— Зьвярнецца да майго ад'ютанта. Ён вас завядзе ў пакой, а вечарам, калі ласка, забяжэце да мяне ў хату на шклянку віна.

— Слухаюся, пане генэрале,—адказаў афіцэр і вышаў. Пакой, у які завялі паручніка, меў прыгожы выгляд. Сінія шпалеры, кветкі, вокны ў сад супакойвалі думкі... Сапраўды хацелася адпачыць..

Паручнік падышоў да вакна і глянуў у сад. Але ня сад цікавіў паручніка. Яго цікавіла вышыня паміж вакон і зямлёю. Вышыня, мусіць, была ня дужа вялікая, бо паручнік застаўся здаволены „выглядам саду“. Пастаяўшы крыху каля вакна, паручнік зачыніў на ключ дзьверы і лёг у ботах і ў вопратцы на чысты, засьцелены белай капай ложак.

5

Вечар. Са ўсіх бакоў да генэрала—начальніка бававога вучастку—сходзяцца афіцэры...

Ня глядзячы на тое, што горад знаходзіўся ў прыфронтавай паласе, што за вёрст дваццаць ад яго грэмелі гарматы, жыцьцё ў горадзе цякло „памірнаму“. Польская буржуазія гуляла ва ўсю, нібы баючыся, што хутка пройдуць яе залатыя дні.

Усё больш і больш гасьцей прыбывала ў пакоі генэрала.

„Мамашы“ цягнулі ў залю сваіх кволых, падмалёваных дачок, спадзяючыся, як і пяцьдзсят год назад, знайсці на гэтых балях добрых жаніхоў.

Усе ўжо ведалі, што зараз да генэрала павінен прыйсці малады афіцэр, які гэтак адважна забіў Муху. Усе жадалі як найхутчэй яго пабачыць... Але афіцэр нешта не сьпяшаўся. Сам генэрал хоць і не паказваў выгляду,

што ён чакае паручніка, але-ж сапраўды адцягваў вячэру, каб дачакацца любага госьця.

Час праходзіў. Афіцэра ня было... Чакаць далей было-б недалікатна да гасьцей, і таму генэрал запрасіў усіх на вячэру. Селі за стол. Зазьвінелі шклянкі і келіхі.

— Прапаную выпіць за паручніка польскай арміі Ластоўскага, пакончыўшага раз і назаўсёды з непакоіўшай нас Мухай,—жартаваў генэрал.

Усе падняліся і выпілі.

У гэты час па вуліцы сьпяшаўся, ледзьве ня бег, малады паручнік.

— І як гэта здарылася са мною... Гэтак заспацца,—думаў ён.—Гэта-ж нікуды ня варта! Яны-ж маглі мяне схпіць, а я-б нават і не прачнуўся...

Будынак генэрала быў заліты сьвятлом. Каля будынку па вуліцы праходзілі і праяжджалі людзі. Калі паручнік усходзіў на ганак, ён заўважыў, як ішоўшыя з таго боку двое рабочых злосна глядзелі ў вокны генэральскіх палацаў.

— Што яны думаюць?—мігацела ў галаве „паручніка“.—Ды што думаюць? Вядома што: „каб вам хутчэй прапасьці!“

Ды і сам паручнік згаджаўся з імі і гэтак задумаўся, што чуць ня голасна сказаў апошнія словы...

— А вось, панове, і той афіцэр, за якога мы сягонья падымалі шклянкі,—сказаў генэрал.

— О, які „душка“!—шапнула на вуха сваёй сяброўцы адна старая паненка.

А „душка“ тымчасам ня ведаў, куды стаць ды што рабіць,

Генэрал гэта заўважыў і, каб падбадзёрыць паручніка, сказаў:

— Вып'ем, панове, за пана паручніка, у якім столькі-ж саромлівасьці, колькі адвагі!

— Пані Бжазінская!—крыкнуў генэрал жонцы прэзаса мясцовай управы,—вазьмеце пад сваю апеку аднаго з самых сьмелых маіх афіцэраў.

Пані Бжазінская захацела прыгожа ўсьміхнуцца, ад чаго яе твар стаў дужа падобным да твару малпы, і сказала:

— Пане паручнік! Слухайцеся загаду нашага камандзіра!

— Чорт яе ведае, чаго яна вяжацца,—думаў паручнік,—і што ёй адказваць трэба?

— Які прыгожы, які арыгінальны,—казала старая дзева сваёй суседцы.—Нікому, ніводнай кабеце „рэзчак“ не пацалаваў...

Прабраўшыся сярод гасьцей, паручнік падышоў да Бжазінскай і сеў.

— Пане паручнік, калі ласка, скажэце нам, як гэта вы Муху ўздужалі? Нас усіх гэта дужа цікавіць.

— Ды так, узяў ды й здужаў!—адказаў паручнік.

— Ох, які душка!—шагнула паненка сваёй кожанцы.—„Узяў, кажа, ды й здужаў“. Мілы! Гэткая наіўнасьць і гэткая сьмеласьць.

— Мы вітаем вас, пане паручнік!.. Афіцэру, які забіў гэтага бандыта, мы гатовы ўсё аддаць,—прашапталі на вуха афіцэру старая дзева.

— Падла!—падумаў паручнік, але прамаўчаў.

Паручнік дужа хацеў есьці. Але каля яго талеркі наклалі столькі відэльцаў, нажоў і нейкіх лыжачак, што

ён ня ведаў, чым і за што трэба брацца, дзеля чаго сядзеў, нічога не бяручы ў рот.

Усё ішло добра. Вячэра была ў разгары. Цэнтрам агульнай увагі быў гэрой „паручнік“, калі ў пакой увайшоў веставы і прашаптаў на вуха генэралу некалькі слоў. Усе змоўклі, бо ведалі, што гэта весткі з фронту. І, мусіць, важныя, калі да генэрала зьвяртаюцца ў часе вячэры.

Выслухаўшы веставага, генэрал сказаў:

— Кліч яго ў мой габінэт. Няхай крыху пачакае.

Веставы зазьвінеў шпорамі і вышаў. Усе глядзелі на генэрала, чакаючы яго слоў.

— Выбачайце,—сказаў генэрал,—я на хвілінку павінен буду вас пакінуць. Мяне па нейкай тэрміновай справе патрабуе нейкі чалавек,—і, зьвярнуўшыся да паручніка, генэрал дадаў:—кажа, што з дужа важнымі весткамі ад прыдняпроўскай заставы, тэй самай, якой вы камандавалі.

— Дык тады дазвольце, пане генэрале, мне пайсьці пагаварыць з ім і далажыць вам, у чым справа,—ня ўздрыгнуўшы ні адным мускулам, сказаў паручнік.

— Калі пан паручнік хоча збавіць мяне ад гэтай працы, дык проша. Ідзеце.

— Я спадзяюся, панове,—зьвярнуўся камандзір да ўсіх,—што выкажу наша агульнае жаданьне, калі запрашу пана паручніка і другога яго таварыша з прыдняпроўскай заставы сюды на вячэру—хто-б ён ні быў.

— Калі ласка, калі ласка...—адказалі „панове“.

Паручнік падняўся з-за стала і пайшоў у габінэт. Увайшоўшы ў габінэт, паручнік адразу-ж зачыніў за сабою дзьверы.

У габінэце адзін аднаго зараз-жа пазналі.

— Ты гэта чаго ўцёк з палону?—сърдзіта запытаўся той, што быў у вопратцы афіцэра.

Стаяўшы насупраць паручніка чалавек не на жарты спужаўся. Губы яго затрэсьліся і ён маўчаў.

— Ну, ты весялей паглядвай. Не саром маёй вопраткі,—загадаў паручнік.—Зрабіў табе гэткую пашану, адзеў сваю вопратку, дык умей-жа насіць яе! Але няма часу з табой доўга гутарыць. Слухай! Ну, ды падраўняйся-ж ты хоць крыху. Сьмялей! Але-ж памятай. Калі ты ня будзеш гаварыць усё тое, што я буду гаварыць, дык я цябе, як і твайго генэрала, прыстрэлю. Во, бачыш бомбу? Як толькі ты якую бязгрудзіцу пачнеш гарадзіць, дык гэтай бомбай табе па лобе і запушчу. Зразумеў?

— Зразумеў,—адказаў той, убачыўшы, што паручнік не жартуе.

— Дык памятай-жа! Толькі слова—і ніводнага ў жывых не застанеца. Ну, а пакуль што садзіся і пішы ліст, бо я папольску пісаць ня ўмею. Гаварыць магу, а на конт пісьменнасьці, дык ўсё роўна, як ты на конт вайны... Ну, садзіся-ж, а то...—і паручнік замахнуўся бомбай...

Чалавек у зрэбнай вопратцы, схіліўшы галаву, падышоў к сталу.

— Садзіся! Ну, вось так! Бачу, ты не такі ўжо і дурны, як здаешся... Ну, бяз спрэчак! Бо гэта мне не падабаецца. Пачынай!

„Генэралу Доўбар-Мусьніцкаму

ад Мухі

РАПАРТ № 17.

Гэтага дню я знаходжуся ў раёне IV баявога вучастку. Сягонья ты па тэлефону перадаваў мне падзяку“.

— Ну, чаго стаў? Пішы далей, скамандаваў „паручнік“.

І пяро зноў заскрыпела:

„За гэта зараз з камандзірам IV баявога вучастку і яго гасьцямі вып'ю за тваё здароўе. Але-ж сяброўства—сяброўствам, а суд—па форме. Як толькі пабачу цябе, дык абавязкова заб'ю. Бо ты варт гэтага. А ў газеты ты гэта дарэмна паведаміў, што я забіты. Ты не сярдуі на гэтага камандзіра IV-га вучастку. Ён не разумней за цябе. Спадзяюся, што з табою таксама пабачымся. А пакуль—бывай!

Муха“.

Муха заўсёды меў звычай пасылаць рапарты „па начальству“ аб сваім прыбыцці. Гэтак ён і цяпер зрабіў. Ліст быў напісаны...

— Стаў кропку і пішы адрас,—сказаў ён.—Ну, вось і ўсё. А цяпер пойдзем вячэраць, бо там нас чакаюць. Толькі глядзі: адно слова—і... ніводнага з вас не застаецца.

Узяўшы прыбегшага пад руку, ён пайшоў з ім у залю.

— А мы хацелі ўжо пасылаць па вас,—сказала пані Бжазінская.—Ну, як-жа ня сорамна вам на такі доўгі час пакідаць нас адных?

— Выбачайце,—адказаў паручнік.—Гэта мой, як яго... дзяншчык прыбег. Ён думаў, што я згінуў...

Той, каго паручнік назваў дзяншчыком, рвануўся ў бок афіцэра. Але „афіцэр“ доўга і ўважліва глянуў на яго і „дзяншчык“ сеў. Паручнік казаў далей:

— Ён, бачыце, думаў, што я згінуў, змагаючыся з Мухай, ну і, пералякаўшыся, прыбег да самога генэрала.

— Заўважыўшы, што ўсе з прыкрасьцю адварачваліся ад дзяншчыка, паручнік дадаў:

— Я-б яго ня прывёў сюды. Але-ж калі гэтакае было жаданьне ўсіх—я яго выканаў...

А ў „дзяншчыка“ мігацелі думкі. Не, не, ён ужо больш ня можа цяпець гэтых зьдзекаў. Ён рашыў вось зараз-жа ўстаць і ўголос сказаць грамадзе, што тут сярод іх сядзіць Муха, а ён зусім не дзяншчык, а сапраўдны польскі афіцэр—дваранін Ластоўскі.

Але „паручнік“ усё гаварыў:

— Бальшавікі схапілі ў часе налёту майго дзяншчыка. Аграбілі. Зьнялі яго вопратку. Зьдзекваліся над ім. Катавалі. І ўрэшце гэта крыху адбілася на яго мазгох. Ён, я заўважыў, пачынае крыху загаварвацца.

— Ты брэшаш, Муха!—крыкнуў ва ўвесь голас „дзяншчык“.

— Ну, вось, самі бачыце!—сказаў паручнік і адначасова так сьціснуў руку „дзяншчыка“, што той зноў схіліў галаву і змоўк.

Але госьці досыць напалохаліся. Сядзеццё разам з „вар‘ятам“ ды яшчэ простага роду,—не, гэта-ж ні на вошта ня варта.

Дый сам паручнік убачыў, што далей заставацца тут нельга.

Вось чаму ў самым разгары балю ён падышоў да генэрала і папрасіў яго ў габінэт на пару слоў.

— З вялікай прыемнасьцю,—згадзіўся генэрал.

— Стась, пойдзем разам,—зьвярнуўся да свайго „дзяншчыка“ паручнік.

Але Стась не падымаўся. Тады паручнік падышоў да яго і зноў сказаў:

— Ты што-ж? не пазнаеш майго голасу, ці што?..

Пасьля гэтага „дзяншчык“ устаў і разам з генэралам і паручнікам вышаў.

— Божа, якія зьверы бальшавікі, да таго катавалі чалавека, што ён розум згубіў,—шкадавалі „дзяншчыка“ застаўшыся госьці.

— Але які адважны паручнік! Як сьмела ён прымусіў змоўкнуць нават няпрытомнага.

— Якая моцная воля, якая воля!—шамкалі шаноўныя дзядкі.

У гэты час генэрал у сваім габінэце запрашаў пана паручніка сесьці.

— Не, дзякую,—адмовіўся паручнік і, падышоўшы хуткімі крокамі да дзвярэй, зачыніў іх на ключ.

— Што вы робіце?—закрычаў генэрал.

— Ціха! Ні слова! Абодва—„рэнцэ до гуры!“ Ну!..— і, выхапіўшы з кішэні наган, паручнік накіраваў яго дула на генэрала.

Генэрал падняў рукі ўверх і адвіслай сквіцаю запытаўся:

— Паручнік? Што гэта азначае?..

— Гэта азначае толькі тое, што перад вамі стаіць Муха, той самы, галаву якога прадае ваша дэфэнзыва. Але дорага яна вам, вяльможныя, будзе каштаваць!— З гэтымі словамі Муха падышоў да грубка, адчыніў дзверы і загадаў:

— Пане генэрале, а ну, лезь у грубку. Ну, хутка!

Генэрал па свайму чыну дужа не хацеў лезьці ў печку, але-ж страх і неспадзяванасьць прымусілі яго выканаць загад Мухі. Ён няцвёрдзімі крокамі падышоў да печкі і ўсунуў галаву ў печку. Муха хутка зьвязаў яму ззаду рукі.

— На шыю табе я кладу бомбу з капсулем. Як толькі ты кранешся, бомба скінецца з галавы і ўзарвецца. Тады ад цябе і таго пяску, што сыпецца, не застанецца. Дык сядзі-ж тут, калі хочаш жывым застацца, і ня рухайся ні ўзад, ні ўперад!

— Ну, „дзяншчык“, пойдзем! Ды паварачвайся-ж весялей! Я табе пакажу, як уцякаць з лягеру чырвоных,— сказаў Муха і, зачыніўшы з другога боку на ключ габінэт генэрала, ён разам з „дзяншчыком“ вышаў, нават не разьвітаўшыся з гасьцямі...

Позна ўночы разыходзіліся афіцэры і госьці з будынку генэрала. Яны так і не дачакаліся, пакуль скончыцца нарада паміж генэралам і паручнікам. Не жадаючы перашкаджаць ім, яны ціха разышліся.

Толькі раніцаю дзяншчык генэрала адважыўся ціха пастукаць яму ў габінэт. Адказу ня было. Тады дзяншчык папрабаваў адчыніць дзьверы. Яны былі замкнуты. Напалоханы дзяншчык пачаў яшчэ мацней стукаць. Адказу зноў ня было. Дзяншчык пабег у штаб і дрыжачым голасам паведаміў:

— Хутчэй на дапамогу! У габінэце генэрала нешта здарылася. Учора ноччу ён зачыніўся ў габінэце разам з панам паручнікам, ды да гэтага часу габінэт чамусьці зачынен. Як я ні стукаўся—ніхто нічога не адказваў. Толькі чуцен адтуль нібы хрып.

Разам з генэральскім дзяншчыком пабеглі штабныя афіцэры ў будыніну генэрала.

Дзьверы былі выламаны. У пакоі, сагнуўшыся крукам, з галавою ў грубцы стаяў генэрал.

Калі ў габінэт увайшла грамада, генэрал ціха папрасіў:

— Асьцярожна, асьцярожна здымеце ў мяне з шыі бомбу: я не магу крануцца, бо бомба ўсіх узарве. І хутчэй, хутчэй пагоню: у мяне быў Муха!!!

Афіцэры падбеглі да генэрала. Замест бомбы ў яго на шыі ляжала звычайнае яйка.

Зазьвінелі палявыя тэлефоны. Узбударажылася дэфэнзыва. Загад па ўсіх вайсковых частках, па ўсіх аддзяленьнях дэфэнзывы быў кароткі:

— Схапіць Муху!

Загад начальніка баявога вучастку ў парадку баявога заданья.

6

Вецер абдымаў травы і яны ажно гнуліся ад яго абдымаў. Стаптаны за дзень луг залечваў сваю калматыю параненую капытамі галаву. Чорнакудры вечар жартаўліва насоўваў цёмную павязку на чырвоны кавалачак неба. Ноч усё болей і болей агортвала зямлю. На неба ўспоўз месяц і разьлёгся па зямлі сваімі зялёнымі праменьнямі. Гэта былі тыя зялёныя прамені, якія здалёку куст ператвараюць у стройнага юнака, дрэва—у чалавека з курчаваю забубёнаю галавой, а чалавека—у паўзучы куст...

Непакойная была ў гэты раз ноч у прыфрантовай паласе. Па палёх ваўкамі шнырылі людзі...

Вось сярод цемры на зялёным лугавым полі замігцелі дзьве нейкія цені.

Каб бліжэй прыгледзіцца да іх, можна было б убачыць у цені стройнага, высокага, маладога хлопца ў афіцэрскай вопратцы і невялічкага чалавека ў звычайнай сялянскай сьвітцы. А яшчэ ўгледзіўшыся бліжэй, мы-б убачылі ў ценях паўстанца Муху і ўцёкшага

з палону афіцэра, якога паўстанец, разам з здабытымі важнымі паперамі, цягнуў зноў у лягер чырвоных...

У гэты час дэфэнзыва працавала ва ўсю... Яна па ўсіх куткох прымежнай паласы паслала надзейныя двойкі, папростаму—шпіёнаў дэфэнзывы, з мэтай абавязкова злавіць Муху.

Двойкі былі расьцягнуты і захаваны ў кустох па ўсіх тых абшарах, па якіх мог толькі прайсьці Муха.

Адна з гэтых двоек і заўважыла здалёку дзьве цені.

Двое шпіёнаў прытуліліся яшчэ шчыльней да кустоў і чакалі.

Муха, не спадзяючыся тут сустрэць небяспеку, ішоў далей...

7

Добра навучыўся паўстанец Муха ўладаць зброяй.

Хаця-ж вядома, лягчэй было яму трымаць сякеру— гэты звычайны меч вызваленьня беларускага сялянства. Сялянская зброя—сякера—раз, два ў стагодзьдзе з надрывам падымалася і з іскрамі пажарышчаў апускалася на галовы паноў.

Беларусь—краіна сярмяг і лясоў. За шмат цяжкіх гадоў навучылася яна ўладаць, з журбою на адхон, адню зброяй—сякерай.

Сякера—наша матка. У лесе яна гарачай вастрэйшай упіваецца ў ёлкі ды сасоньнікі і п'е са стогнам смаляністыя сокі з шурпатых дрэў.

У палацах сякера—правадыр, які цярэбіць шляхі да свабоды... Але ў 1920 годзе сякера—слабое аружжа.

Вось чаму па вёсках Заходняе Беларусі, па падлаўках моўчкі ляжаць сякеры. І толькі адзінкі, непакорлівыя маладыя адзінкі, выўчыліся ўладаць зброяй, ды

так, каб ніводнай кулі дарэмна. А сярод гэтых адзінак першым—Муха.

Трэба, трэба, хлопцы, умець уладаць зброяй, ды так, каб ніводнай кулі дарэмна...

Задумаўся Муха і не заўважыў, як з-за дрэў два дулы халоднымі жалезнымі вачыма глядзелі ня яго. Толькі крык узварухнуў яго думы. Голасны крык.

— Ні з месца!.. Рэнцэ до гуры!..

Нібы дзікае ваўчанё кінуўся ў бок Муха і ў сваю чаргу скамандаваў:

— Наперад! Кратайцеся!

Хвіліну ўсе прастаялі моўчкі... Толькі дрэвы пакачалі ціха галовамі, нібы кажучы: н...ну й людзі!

Тра...ра...ра...рах!—празьвінела куля.

— Кажу вам—рэнцэ до гуры! Бо яшчэ буду страляць!—крыкнуў адзін з працаўнікоў дыфэнзывы.

Муха, бачачы, што кожная хвіліна можа каштаваць жыцця,—спусьціў курок.

Кляп!—кашлем упаў курок.

Асечка.

З другога боку таксама празьвінелі два выстрэлы.

Зноў спусьціў курок Муха.

Зноў асечка.

Не спадзяючыся больш на свой рэвольвэр, лясны атаман адным скокам кінуўся ў бок, шапіў паручніка і ўскінуў яго, нібы невялічкую торбачку, к сабе на плечы.

Усё гэта ён зрабіў так раптоўна, што калі празьвінеў зноў выстрал, ён ужо далёка адбег ад таго месца, дзе ў засадзе стаялі шпіёны. Але кулі з прысьвістам усё яшчэ ляцелі каля вушэй уцякаўшых...

Толькі адбегшы, Муха пачаў адчуваць, як у яго каля правага пляча нешта пячэ і як гарачыя й ліпкія кроплі сьцякаюць на рукі.

Паручнік сядзеў моўчкі на плячох, нічога ня кажучы і, нават, зусім не жадаючы зрабіць хаця крок для свайго вызваленьня. Але калі ў часе бегу вецер прыдаў яму бадзёрасьці, ён пачаў варушыцца. Хутка зразумеў паручнік, што калі куля будзе накіравана ў Муху, дык яна заб'е яго, бо ён-жа ззаду.

І, зусім губляючы ад страху розум, ён закрычаў:

— Ня стшалаць! „Я—естэм паручнік Ластоўскі!“ Вы будзеце адпавядаць перад законам.

Ніхто ніякай увагі не зьвярнуў на яго словы.

Кулі ўсё сьвісталі ды сьвісталі. І, ня бачачы нікага выхаду, баючыся за сваё жыцьцё, паручнік узмаліўся:

— Ну, навошта біць сябар сябра... І, што я вам дрэннага зрабіў, пане атамане?.. Завошта вы мяне мучаеце?..

— Ну, што мне з табою зрабіць? Забіць, ці што?— запытаўся Муха.

— Не чапаць...—як дзіцё, узмаліўся афіцэр.

— Не чапаць, а сам, каб табе папаўся чырвоны, дык і ня думаючы застрэліў-бы...

— Не, пане, не чапаў-бы... І ні...ко...лі больш чапаць ня... бу...ду...—абяцаў паручнік.

Нахмурыўся Муха, нібы сэрца сваё ў шчамлёткі ўзяў.

— Эх, ня веру я ніводнаму твайму слову. Пан і мужык заўсёды—ворагі. Але навошта ты, такі нікчэмны, патрэбен чырвоным? Ну, бывай, калі так...—і, кінуўшы афіцэра на зямлю, Муха пайшоў. Але, прайшоўшы некалькі крокаў, зноў застанавіўся і чагосьці палез у кішэню.

Перапалоханы паручнік, у якога душа зноў увайшла ў пяткі, яшчэ галасьней заплакаў і, зусім поўзаючы на каленях, пачаў прасіць:

— Не чапай мяне...

— Ды чаго ты?—крыкнуў Муха...—Ніхто цябе не чапае! На вось табе з тваёй-жа кішэні хустачку, яна мне непатрэбна.—Сказаўшы гэта, Муха хуткімі крокамі крануўся ў дарогу.

Паручнік, агледзіўшыся ва ўсе бакі і ўбачыўшы, што Мухі ўжо сапраўды няма, пакрыху пачаў супакойвацца, хустачкай выціраючы сьлёзы. Нарэшце ён зусім супакоіўся і пачаў падымацца, але заўважыў, што з розных бакоў на яго глядзяць ствалы рэвольвэраў.

— Рэнцэ до гуры, ні з месца!—загадаў голас.

Паручнік спачатку сеў на сваё месца і зноў узяў хустку ў рукі, але, заўважыўшы, што гэта-ж свае родныя жандары,—горда закрычаў:

— Я—паручнік польскай арміі! Мяне—не чапаць! Хутчэй страляйце вунь у той бок, туды толькі што ўцёк Муха. Я ўвесь час трымаў яго за глотку, але-ж адзін нічога ня зробіш.

Жандары хоць і не паверылі словам абарванца, што ён паручнік польскай арміі, але, на ўсякі выпадак, па вызначанаму напрамку пачалі страляніну...

А Муха гэтым часам здалёку ўжо заўважыў хаткі нейкай вёскі, але сілы пакідаюць яго. Яго вайсковы мундзір быў увесь у крыві. Зноў, бачыць, некалькі шальных куль заселі ў яго грудзёх.

— Толькі-б стрымацца, — думаў Муха.—Толькі-б дайсьці да вёскі...

Але разам з крывёй выцякалі і сілы з гэтага магутнага чалавека.

Не, не, не данесьці яму на гэты раз папер, што каля сэрца засачыліся крывёю.

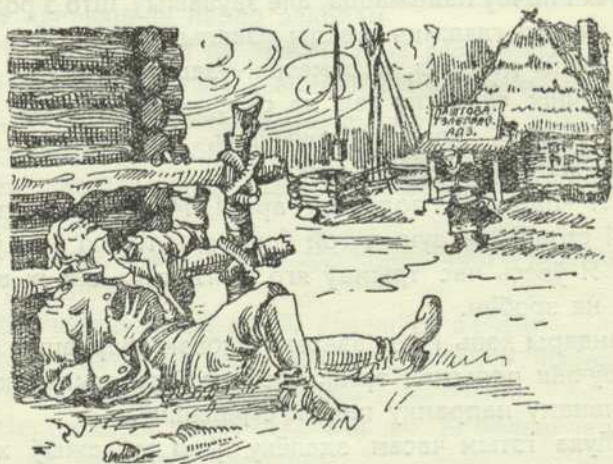
Сілы пакідаюць, апошнія сілы...

А вёска во, во ўжо зусім блізка... Але й на некалькі крокаў не хапіла сіл.

Муха бяз сіл, сплываючы крывёю, зваліўся...

8

У додніку прачыналася вёска. Прачыналася палахліва, з трывогаю ўздрыгваючы сівенькімі валасамі саламяных стрэх.

Вось ужо і коміны—вялізныя люлькі—закурылі ў паветра круцёлкамі дыму. А ясакары са сну ўсё яшчэ церабілі свае зялёныя галовы і з леньню пацягваліся. Толькі вераб'і з надзвычайна паважным відам, нібы камісары ў абдзёртых кожжуртах, пачалі выходзіць на працу.

У хатцы на канцы вёскі жыла невялікая сям'я паштовага чыноўніка, сям'я з трох чалавек: старога чыноўніка, яго жонкі і дачкі Настулі. Стары чыноўнік, увесь свой век не разгінаўшы карка ад працы, дрэнна разьбіраўся ў тым, што навокал яго дзеецца. Ён бачыў толькі адно, што „палякі“ нападаюць на „Расію“ і быў дужа рад, што іх пачалі сьціскаць „расійскія войскі“.

Маладая-ж Наста ўжо досыць разьбіралася ў тым, што гэта—барацьба клясаў. Яна была дзяўчынай сьвядомай. Усёю душою яна жадала, каб чырвоныя ўзялі верх; апрача таго, Наста была шчыраю беларускай. Наста ня цуралася сваёй мовы і заўсёды гаварыла выключна пабеларуску, што вельмі абражала бацьку, які жадаў, каб яго дачка была „паненкаю“, а яна—на табе, усё роўна як „простая мужычка“.

Гэткія маленькія нязгоды жылі ў сям'і паштовага чыноўніка, гэтымі нязгодамі было запоўнена духоўнае жыцьцё гэтай сям'і. Але, ня гледзячы на ўсё гэта, сям'я жыла вельмі дружна і аднастайна: учора, як сягоньня, сягоньня, як учора.

Вось і цяпер бацька канчаў ужо трэцюю шклянку гарбаты, калі Наста, якая сядзела каля вакна, сказала:

— Тата, глядзі, каля нашага току нехта йдзе.

— Ну, дык што? Няхай сабе йдзе. Ці мала цяпер тут ходзіць рознага народу!

— Але гэты неяк дзіўна йдзе. Пройдзе некалькі крокаў, а потым, нібы падаючы, хапаецца за плот... Тата, тата, ён паваліўся!..—ускрыкнула дзяўчынка і, выскачыўшы з хаты, пабегла да таго месца, дзе паваліўся падарожнік.

Праз хвілін дваццаць спынілі жандары страляніну. Дый нашошта-ж страляць, калі ў іх руках Муха.

— Што, Муха, далятаўся?—са сьмехам запытаўся адзін з жандараў і пад нос палоннага паднёс нагайку.

— Усып, усып яму крыху, каб пазнанцаў памятаў!—гагатала раць жандараў.

— Двадзесьце пеньць! на месцы!—загадаў стаяўшы на чале атраду камандзір.

І, ня гледзячы на крыкі і пагрозы палоннага, яго распранулі ды пачалі катаваць.

— Я—паручнік Ластоўскі! Я—паручнік польскай арміі! Вы будзеце адказваць перад законам!—задыхаючыся, крычаў няшчасны палонны.

Голас яго быў такі жаласны, што нават жаўнер, як адлічваў удары, спыніўся.

— Ну, чаго-ж стаў?—запытаўся афіцэр.

— Бі!

— Досыць ён ужо хлусіў нам. Біў за тое, што адважыўся назвацца паручнікам польскай арміі. А назавецца генэралам—яшчэ дваццаць пяць. Ну, пачынай адлічваць зноў дваццаць пяць, бо там, здаецца, зьбіўся...

І зноў загуляла нагайка. Кроплі чырвонай крыві істужкамі паляглі па целе паручніка, але ён ужо маўчаў, бо быў бяспрытомным. Пад вечар, зьбіты дашчэнту, паручнік ляжаў у шпіталі.

І зноў крычалі вялікімі літарамі польскія газеты:

МУХА ЗЛОЎЛЕНЫ!

Учора, пасля перастрэлкі з жандарамі, схоплен вядомы атаман Муха. У хуткім часе над ім адбудзецца

вайскова-палявы суд. Лягэй цяпер уздыхне войска на ўсходніх крэсах. Мухі ўжо больш няма. Уладай прыняты крокі да зьнішчэння яго атрадаў...

А „Муха“—няшчасны паручнік Ластоўскі—ляжаў у шпіталі. Толькі раніцаю ён прышоў да прытомнасьці. І як толькі ён адчыніў вочы, яго ўзялі на допыт.

Дарэмна кляўся на допыце няшчасны „Муха“, што ён—ня ён. Яму ня верылі. Але ўсё-ж згадзіліся дазволіць спатканьне з яго таварышамі па арміі, якіх ён пералічваў.

Таварышы паручніка былі вызваны і ні адзін з іх ня прызнаў у гэтым затрыманым Муху. Усе яны пазналі свайго былога таварыша, паручніка Ластоўскага.

Памылка была відавочная.

Паручніка перавялі ў другі шпіталь, а пра гэту гісторыю было загадана пад страхам вялікай кары маўчаць. А яшчэ праз дзень паручнік, хоць і ледзьве перасуваўшы ногі, але ўжо быў на волі.

Атрымаўшы патрэбны лік жандараў, ён, яшчэ па гарачых слядох запекшайся крыві, кінуўся шукаць Муху.

Паручнік Ластоўскі моцна, моцна імкнуўся адплаціць Муху за ўсе тые крывыды, якія ён праз яго выцерпеў...

10

Наста, дзяўчынка з прамяністаю павалокаю вачэй, з чорнымі кудзеркамі, з адкрытым тонкім, нібы вытачаным тварам, увесь час сядзела над ложкам, дзе ляжаў хворы паранены вайсковец. Яе вочы, як падаючыя зоркі, сьцякалі іскрыстымі слязамі, калі яна бачыла мучэньні гэтага бледнага русакудрага юнака. У сэрцы Насты, нібы ў рабінавай ночы, неяк неспадзявана нават

для яё, пачалі папыхіваць зарніцы каханьня да гэтага маладога параненага...

Шалёнае сэрца дзяўчыны, нібы ня бачыць яно яго, гэных вопратак, вопратак вайсковага, вопратак польскага афіцэра, вопратак ворага рабочых і сялян.

Сьціснула зубы дзяўчына. Пахмурнелі вочы. Не, не, яе вочы нічога ня скажуць іх ворагу.

А ў сэрцы сапраўды мора, бурлівае мора. Запела дзікую хвалёвую песьню сэрца дзяўчыны, запела, як ні разу, як ніколі...

А вораг, малады ды складны, ляжыць, зачыніўшы вочы. А боль, мусіць, вялікі, ой, вялікі. Сэрца дзяўчыны гэта ведае.

У гэты час стары чыноўнік зусім зьбіўся з панталыку. Што рабіць? Параненага, чуць жывога, бяз сіл, ён, бязумоўна, павінен быў прытуліць. Ну, а далей? Што цяпер з ім рабіць? Чакаць, пакуль прыдзе да прытомнасьці? А можа яму стане горш. Што тады? Будзе тады адпаведным за сьмерць польскага афіцэра. І, нарэшце, рашыў: пайсьці ў гміну і давесьці пра гэта польскай уладзе. Іх афіцэр,—няхай яны яго і лечаць.

Чыноўнік пайшоў у гміну.

Прайшло з поўгадзіны. У хаце—Наста ды хворы вайсковы, а маці ў полі.

Хворы ляжыць, нават галавой не кране. Толькі калі-ні-калі задрыжаць у яго павекі, нібы жадае ён іх падняць, ды ніяк ня здужае. А калі і прыадкрые крыху, дык здаецца яму нешта гэтакае дзіўнае: замест палёў—глядзяць вочы, вочы расістыя, а замест пылу, які яго душыў,—ложак, чысты, белы ложак.

Не, гэта, мусіць, здаецца так... Вось-бы добра было-б вады папіць, але хто дасьць? І вусны хворага ціха, ціха, як вецер у паперах, зашапацелі—„піць“...

І дзіва—вочы глянулі на яго, потым вышэй падняліся, і нейкія рукі далі піць. Выпіў ваду. Добра, прыемна стала, і зноў зачыняюцца вочы. Эх, каб адчыніць іх, бо можа гэта ім—хворым, гарачым,—толькі здалося ўсё, але адчыніць няма сіл...

11

Па вёсках і мястэчках імчаў карны атрад, пад кіраўніцтвам паручніка Ластоўскага, упаўнаважнага дэфэнзывай IV-ай баявой акругі.

Гора таму селяніну беларускай вёскі, які пападаўся на шляху гэтаму атраду. Жаўнеры, жартуючы на хаду, у той час, калі ён зьнімаў ім капэлюш, секлі яго непакрытую галаву нагайкай...

Гэта былі толькі панскія жарты.

— Так, так. Ото-ж добра!—рагатала арда.

— Усе яны—Мухі, пся крэў,—шыпеў Ластоўскі.

Імчаўся атрад. Толькі пыл курэў, ды разам з сялянскаю крывёю ляцелі праклёны.

Дзікая татарская арда няслася, заносячы пад-над сівымі вёскамі бізун. Ня дарам-жа вясковыя хаткі, як жабракі, шэрыя, палатаныя, лахматыя, яшчэ ніжэй нахілілі свае саламяныя галовы. Са сьвістам і песьняй занасіў карны атрад пятлю па-над худымі вёскамі, у якіх раскіданыя бяровеньні, як косьці, тырчаць.

Ластоўскі прыпамінаў шляхі, якімі вёў яго Муха.

Так... так... тут недалёка павінны быць яго сьляды. А вось зараз яны ўедуць у мястэчка, тое самае, якое Муха збоку абышоў. О, Ластоўскі знойдзе Муху. З гэт-

кім атрадам няма чаго палохацца. Трэба ў мястэчку будзе толькі спыніцца ды добра абмацаць суседнія вёскі. Муха далёка-ж ня мог адгэтуль адыйсьці. Сам-жа Ластоўскі бачыў яго раны. О, Муха будзе злоўлены.

Вось ужо паказаліся першыя хаткі мястэчка. Спалоханыя жыхары пахаваліся. Аніводнага чалавека навокал. Толькі адзін чалавек паказаўся здалёку. Дый што гэта ён адважыўся махаць шапкаю?

— Прыцягнуць яго сюды!—загадаў Ластоўскі.

Двое жаўнераў аддзяліліся ад атраду і праз некалькі хвілін, падштурхваючы нагамі, прывялі да паручніка чалавека. Адзеты ён быў у пацёртую паштовую тужурку, у сінія выліняўшыя штаны і старую шапку з какардай.

— Скінь шапку—загадаў афіцэр.

Чыноўнік увесь згорбіўся, увайшоў у сябе, але шапкі ня зняў.

— Пся крэў!—закрычаў афіцэр.—Бунтаваць! Бальшавік!—з гэтымі словамі засьвістала нагайка, і чырвоны, заліты крывёю рубец лёг на твар чыноўніка.

— Які я бальшавік,—са стогнам адказаў стары. Ёшоў я сюды сказаць, што каля нашай вёскі падабраў параненага польскага афіцэра. А жыву я ў вёсцы Вясёлка,—і стары пальцам паказаў у той бок, дзе яго вёска.

— Што? Калі? Кажы „прэндзэй“!

— Ды было гэта ўчора!

Ластоўскі ніколі нават і не спадзяваўся, што яму гэтак пашанцуе. Думаў—шукаць прыдзецца, усё ператрэсьці, а вось—на табе, усё адразу гатова.

— Вазьмеце старога на фурманку з кулямётам ды назірайце за ім і да мястэчка!

Уехалі ў мястэчка!

На ганак аднэй з хат выскачыў жыдоўскі хлапчук. Заўважыўшы войска, ён хацеў кінуцца назад, але было ўжо позна. Адзін з жаўнераў спыніў яго і запытаўся:

— Дзе тут гміна? Ну, кажы-ж хутчэй, шчанё!

Напалоханы хлапчук, у якога з пералаяку закамьянеў у глотцы язык, маўчаў.

— Эх, ты, жыдзюга!—крыкнуў жаўнер і ня злазячы з каня, ткнуў сваім ботам хлапчука ў твар. Хлапчук завярцеўся і ўпаў. Жаўнеры са сьмехам паехалі далей.

У мястэчку па загаду Ластоўскага наладзілі прывал. Разьмясьціліся па кватэрах. Загадалі „масла ды яек“.

Але дазоры ўсё-ж паставілі... Няпэўны час, можа хто й напасьці на атрад.

Атрады Мухі заўсёды гэта могуць зрабіць.

Падгуляўшыя жаўнеры ўзяліся за жыхароў, а галоўнае—за дзяўчат.

Крыкі, стогны, сьмех і сьвіст дымам плылі па-над мястэчкам.

Тут-жа ў пастарунку паны афіцэры, на чале з Ластоўскім, дапрашвалі старога чыноўніка.

— Ну, так, так... я не памыліўся! Усе адзнакі на далоні, гэта, бязумоўна, ён... Траціць часу нельга. Трэба пачынаць.

І, звярнуўшыся да сваіх, Ластоўскі дадаў:

— Адвядзеце яго ў другі пакой, няхай крыху пачакае.

Чыноўніка ўзялі пад рукі, адвялі ў другі пакой і пасадзілі на лаўку.

Афіцэрства радзілася... Як зрабіць, каб напэўна схпіць Муху. З аднаго боку трэба быць дужа асьцярожнымі, бо з Мухай дрэнныя жарты, а падругому, наогул, ці праўда ўсё тое, што гаварыў чыноўнік. Хоць

Ластоўскі й верыў, што гэта праўда, але-ж ня ўсе з ім згаджаліся.

— А можа гэта агэнт Мухі?—яшчэ з самага пачатку выказаў думку адзін з афіцэраў, і гэтыя словы чорнай хмарай павісьлі...

Але Ластоўскі нарэшце знайшоў выйсьце:

— Старога катаваць, пакуль ня скажа ўсё. З глоткі яго вырваць праўду, а ўночы акружыць вёску і злавіць альбо Муху, альбо разьлічыцца з сялянамі. Усе яны дапамагаюць Мусе... Зараз-жа можна й павесяліцца, а ўночы—за справу...

— Дзяўчат і віна на стол!—загадаў Ластоўскі.

Кіпцюры вечару абдымалі зямлю.

Ноч надыходзіла.

12

Ноч надыходзіла... Ужо на комінку Наста зацяпліла корч, які забрызгаў сокамі сьвету. А на вуліцы, па сялянскіх задворках няпуцёвым жабраком пасьвістываў вецер. Дзе-ні-дзе, з-пад хмар, зажмурыўшы бровы, паглядалі зоркі. Прытуліўшыся хаткі невяліччай вёскі, здаецца, ад холаду яшчэ болей прытуляліся адна к аднэй. Толькі вокны-вочы хат гэтак падобраму цяпер, як і заўсёды, лучынілі...

Побач з хатай Насты была хата дзеда Пахома Адойчыка, самага беднага ў вёсцы селяніна. Праўду кажучы, Пахом Адойчык ня быў ужо дужа старым па гадох, але-ж 58 год гэтакай цяжкасьцю ляглі на яго плечы, што ён ужо выглядаў зусім старым, старым настолькі, што яго ўсе ўжо звалі дзядком.

У Пахома Адойчыка зямлі сваёй ня было. Невялічкі кавалак, які ён арандаваў, ледзьве-ледзьве даваў яму магчымасьць перабівацца з квасу на хлеб.

Пахом Адойчык быў мужык працавіты. Працаваў ён як вол, працаваў да ўпаду, але-ж за ўсё сваё жыццё так і ня здолеў купіць кароўкі. А здабыць яе ён зьбіраўся ўсё сваё жыццё.

Былі калісьці ў Пахома дзеці. Чацьвёра было, ды не патрапіў Пахом іх выгадаваць. Нездаволеныя хлебам ды квасам сінія пахілыя дзеці, як тыя кветкі на сухой глебе, згінулі. З гора тады запіў Пахом, запіў працяжна. П'яны ён біў жонку й крычаў, каб яна зноў радзіла яму сына. І вось раз зімою прышоў Пахом п'яны ноччу дахаты. Ні завошта, а так проста з п'яных воч хванануў Пахом жонку паленам. Жонка жалобна завыла і пабегла з хаты. Моўчкі, бяз крыку, у хляве, без пары яна й радзіла Васіля. Ледзьве жывая прыпаўзла жонка Пахома дахаты і ў прыгаршчы пасінеўшымі рукамі, каля змучанага, хворага сэрца, прыцягнула дзіцянё.

На другі дзень зразумеў Пахом, што ён зрабіў. Падышоў ён да ложка жонкі і ласкава, як мог, дакрануўся да яе галавы. Хацеў пагладзіць, ды так нічога і ня вышла.

На Васілі бацька згуртаваў усё сваё каханьне і ёнвыжыў.

Дзеля яго бацька кінуў піць і працаваў, працаваў, не разгінаючы сьпіны.

І не дарэмна, бо здольным хлапцом урадзіўся Васіль. Здольны да кнігі, працавіты ў гаспадарцы.

Не дарма-ж вясковая моладзь дужа любіла Васіля. Нават старыя, і тыя ня лічылі яго за блазноту, а, наадварот, паважалі, як пісьменнага, працавітага й разумнага хлапчука.

Як падрос Васіль, зьявіўся ў яго брат Сьцёпка. Дружыў Васіль больш за ўсіх з Янкам Пятруковым і сваім малым братам Сьцёпкам.

Янка Пятрукоў, сусед Васіля, быў усё роўна як ужо сапраўдны, дарослы мужык, ня гледзячы на тое, што яму было ня болей 16 год.

Маладыя хлопцы, аднагодкі Васіля й Янкі, дык дзівіліся таму, як гэта старыя сяляне радзяцца з імі. Няма чаго й казаць, што матка свайго Янку-кармільца шанавала і кахала ня меней, як і старога, ледзьве перасоўваўшага ногі, сябра сям'і—28-гадовага каня Сіўку.

Брат Васіля, 10-гадовы Сьцёпка, быў хлапец—зух. Думкі заўсёды іскрамі мігацелі ў яго кучаравай галоўцы, і ён ніколі ня мог стрымацца, каб да слова ня выказаць свае думкі. Праўда, за гэта яму часта й пападала, але Сьцёпка ня журыўся..

Вось і ў гэты вечар Сьцёпка разам з старымі сялянамі... Ня гледзячы на тое, што пагода сёння дрэнная, сяляне ўсё-ж сабраліся на прызьбе, каб пагутарыць, бо справы ёсьць важныя. Пачынаецца адыход палякаў... Трэба, значыцца, дагаварыцца, каб захаваць жывёлу, каб ня ўгналі яе паны з сабою.

Нарэшце, дагаварыліся: раніцою пагнаць жывёлу ў лагчыну за Крывым Рогам, што каля балот і лясоў пана Патоцкага.

Нарэшце, гутарка зайшла пра тое, пра што ўсе думалі—пра Муху.

— Кажуць, што ў яго ёсьць шмат бальшавікоў, кажуць, што ён сам бальшавік,—гаварыў былы салдат Мацей.

— Мы—таксама бальшавікі, і мы ў яго будзем!—крыкнуў Сьцёпка.

— Ты яшчэ не дарос да бальшавікоў, табе спачатку трэба добра соску ў зубах патрымаць,—вучыў Мацей.

Крыўдна стала Сьцёпку: тут дзяўчаты і ўсе, а Мацей гэткае кажа... Крыўдна, аж сьлёзы пацяклі з вачэй і— Сьцёпка сказаў:

— Ну, хаця-ж мы і не бальшавікі, дык затое „мак-самольцы“... Вось, калі ня верыце, запытайцеся ў Базыля альбо ў Янкі,—гарачыўся Сьцёпка... І толькі заўважыўшы погляд Васіля, Сьцёпка спыніўся.

Ужо калі зусім сьцямнела, па чарзе пачалі разыходзіцца сяляне.

На прызьбе засталася толькі моладзь.

— Хлопцы, сюды!—загадаў Васіль.

І як толькі моладзь сабралася ў круг каля яго, ён шэптам запытаўся:

— Усе тут?

— Усе!—адказаў за грамаду Сьцёпка.

— Ну, дык вось што, хлопцы, зараз-жа трэба паведаміць атрад Мухі, што ў нашай вёсцы, у хаце загадчыка паштовага аддзяленьня, ляжыць нейкі паранены польскі афіцэр. Як-бы там ні было, а трэба як хутчэй паведаміць атрад: можа ў яго ёсьць якія паперы, можа й сам будзе патрэбен. Хто, хлопцы, гэта выканае?

— Усе, усе згодны! усе пойдзем!—загудзелі хлопцы.

— Ну, добра, дык вось што... Ідзеце ўдвох, Янка і Сьцёпка. Ён хоць малы, але ўжо ня раз быў у Мухі. А вы, хлопцы, па хатах, каб ня выклікаць ніякай падзронасьці!..

Хутка на прызьбе нікога не засталася. Змоўклі хаткі, прытуліліся, пачалі драмаць.

Ноч.

Сьпіць вёска.

Ня чуе, што вакол яе ланцугом сьціскаецца польскі карацельны атрад.

А ў цёмнай ночы ледзьве-ледзьве відаць цені кавалерыйскага налёту...

Каля самых азяродаў атрад, па загаду Ластоўскага, спыніўся.

Чалавек 18 узброеных з Ластоўскім наперадзе, паехалі ў вёску, а тыя, што засталіся, падазронна сьвідравалі вачыма цямнеючыя хаткі вёскі.

Ззаду Ластоўскага ехаў вярхом на кані, трымаючыся дзьвюма рукамі за сядло, стары паштовы чыноўнік, а побач з ім ехала двое жаўнераў. І толькі ззаду гэтых трох фігур—апошнія кавалерыстыя.

— Дзе твая хата?—запытаўся Ластоўскі ў чыноўніка.

— Ды вось—першая з самага пачатку вёскі.

— Глядзі, пся крэў, калі толькі ты рыхтуеш здраду—згінеш, як погань.

Чыноўнік маўчаў.

Пад'ехалі да хаты. Сталі. Жаўнеры зьлезьлі з коняй і, акружыўшы хату, пачалі з апаскаю падходзіць.

— Стары—наперад!—загадалі жаўнеры і з рэвольвэрамі ў руках, хаваючыся за яго плечы, пачалі падходзіць да дзьвярэй хаткі.

Стары пастукаў у дзьверы.

Адказу ніякага.

Усе яшчэ больш настаражыліся. Мацней пастукаў стары. Зноў ціха.

Тады, па загаду Ластоўскага, з чатырох бакоў разам выбілі вокны ў хатцы чыноўніка і, наставілі дулы рэвольвэраў.

Ластоўскі пісклівым голасам загадаў:

— Вылазь, ня то „стшэляць бэндзем!..“

Адказу зноў няма...

— Вылазь, ня то запалім хату!—не супакойвайся Ластоўскі.

Хатка зноў маўчыць.

— Агледзіць хатку!—закрычаў Ластоўскі.

Чацьвёра жаўнераў кінуліся выконваць загад афіцэра.

Улезшы ў хату, жаўнеры ў пакоі на ложку ўбачылі сьпячую фігуру.

— Ён тут!—клікнулі жаўнеры і крыху пасунуліся назад.

— Узяць яго жывым ці мёртвым!—загадаў паручнік.

— Здавайся!..—нібы хто іх рэзаў, крыкнулі жаўнеры.

Настала жудасная цішыня...

Адказу й цяпер ня было.

Нарэшце адзін з жаўнераў рашыўся. Падбегшы да ложка, ён адкінуў коўдру...

Крык вырваўся з яго грудзей, такі крык, што стаяўшыя навакол яго пачалі ўцякаць... А жаўнер закрычаў таму, што замест чалавека на ложку пад коўдрай ляжаў куль саломы. А калі добра разгледзілі куль саломы, дык заўважылі запіску:

„Адгэтуль—выбраўся. Прашу прабачэньня, што не дачакаўся вашага прыбыцьця, але можа яшчэ пабачымся. Перадайце маю падзяку начальніку IV баявога вучастку за вячэру! Муха“.

На некалькі хвілін зрабілася ціха. Усё змоўкла. Стары чыноўнік дрыжэў...

— Вядзеце яго за мною!—насупіўшыся сказаў Ластоўскі, ткнуўшы пальцам у бок чыноўніка.

Чыноўніка схапілі за каўнер і пацягнулі ў пакой за паручнікам.

— Ну-у!..—замычаў Ластоўскі.

Зусім зьбіты з панталыку, бацька Насты ня ведаў што тут здарылася і дзе яго дачка й жонка.

— Ну-у?—яшчэ раз запытаўся Ластоўскі.—Дык ты вось як, старая карга,—і з ўсяго размаху Ластоўскі ўдарыў старога ручкай рэвольвэра ў галаву.

Абліўшыся крывёю, стары зваліўся на падлогу.

— Стаць!—загадаў паручнік.—Стаць, хамская скура, здраднік, ня то—пшэстшэлю, як сабаку!

Стары аднёю рукою трымаў разьбітую галаву, а другою спрабаваў падняцца, але сілы не дазволілі гэтага зрабіць, і ён са стогнам ізноў упаў на падлогу.

— Стаць!—яшчэ з большай злосьцю закрычаў паручнік.

Сабраўшы апошнія сілы, стары крыху прыпадняўся, але ў гэты час добра накіраваны бот Ластоўскага разьбіў яму твар.

— Стаць!—ізноў крычаў Ластоўскі, але стары ўжо ня меў сілы крануцца, біўся аб падлогу падстрэленай птушкай.

— Ад хаты да хаты—вобыск!—загадаў Ластоўскі.— І не сароміцца з гэтым быдлам...

Праз некалькі хвілін крыкі й страляніна мітульгою павісьлі над вёскаю...

Стары Пахом, пачуўшы гвалт, што стаяў над вёскаю, выбег ў сені, потым, як ашалелы, зноў вярнуўся ў пакой, потым зноў у сені, потым закруціўся, як верацяно, на адным месцы.

Толькі Васіль ды Сыцёпка засталіся спакойнымі.

Сыцёпка схапіў з-за лаўкі сякеру й чакаў.

Заўважыўшы ў руках малага сына сякеру, Пахом яшчэ больш напалохаўся і закрычаў на Сьцёпку кінуць сякеру на месца.

— Не зьвяры-ж яны,—казаў Пахом,—завошта-ж душу губіць яны будуць? Не душагубы-ж яны, не крывапіўцы,—і стары сваімі ўжо аслабелымі рукамі выхваціў з рук сына сякеру і кінуў яе зноў пад лаўку...

У гэты-ж час у сенцы нехта пастукаў. Пахом прытуліўся да кутка і чакаў.

— Адчыняй,—даляцелі з вуліцы крыкі й адначасова нехта так загрузацеў прыкладамі па дзвярох, што яны, як жывыя, са стогнам разляцеліся. Заўважыўшы ў вугле старога Пахома, жаўнеры закрычалі:

— Ах ты, пся-маць, дык ты яшчэ надумаў супроць нас выхадзіць!

— Паночкі, я... я,—барматаў стары. Ды далей нічога ня выходзіла ў Пахома. Словы косьцю застывалі ў глотцы. У сенцы ўвайшоў Ластоўскі.

— Чаго глядзіце?—крыкнуў ён.

Жаўнеры засароміліся, і адзін з іх у сваё апраўданьне сказаў:

— Дык вось гэты... не хацеў хаты адчыняць нам.

— А, вось як!—крыкнуў Ластоўскі і адначасова ручка яго рэвольвэра апусьцілася на галаву старога.

— Пан...—крыкнуў Пахом, ды не пасьпеў. І змоўк...

Іскры паплылі ў вачох Васіля, усё памуцілася. Агледзіўшыся ўва ўсе бакі, ён шалёным ваўчанём кінуўся на забіўшага бацьку афіцэра.

Запрымеціўшы нейкага напалову шалёнага хлапца, які кінуўся ў яго бок, паручнік, ня даўшы сабе адчоту ў тым, што ён робіць, кінуўся ўцякаць; толькі на двары жаўнеры выхাপілі з рук маладога хлапчука свайго камандзіра.

Камандзір увесь дрыжаў і спачатку нічога ня мог сказаць. Але праз некалькі хвілін камандзір загадаў:

— Расстраляць, вёску запаліць...

Ужо пачынала ўставаць рань, калі Васіля жаўнеры пацягнулі да бравенчатай сьцяны—расстрэльваць.

Тра-ра-рах!—рэхам пакацілася водгульле...

„Ва імя ойца й сына!“—захрысьцілася старая вёска!

А малады Сьцёпка, брат Васіля, на якога нават і ўвагі не зьвярнулі, упаў на зямлю й сударажна пачаў паўзці да лесу...

Умірала падстрэленай і запаленай птушкай вёска. Нібы сваімі крыльямі трапятала на вогнішчы. Нібы з глоткі яе нясьліся крыкі сялян, не жадаўшых пакідаць свой падпалены скарб, нібы зьбітымі з птушкі пер'ямі падалі забітыя сяляне...

Умірала вёска...

Адпоўзшы вярсты тры, Сьцёпка падняўся і глядзеў на сьмерць сваёй вёскі. У вачох Сьцёпкі былі сьлёзы.

Пасур'ёзьнеў за гэту ноч Сьцёпка.

Сьцёпка хутка ўзяў сябе ў рукі.

Распускаць сябе ня было часу.

Трэба было як хутчэй папярэдзіць атрад Мухі аб тым, што паны зрабілі з яго вёскай.

Сьцёпка ўжо ведаў шлях да атраду: Васіль, як быў жывы, ня раз пасылаў яго туды з даручэньнямі. Ды вось у апошні раз хоць і ненарокам, а Сьцёпка зрабіўся гэроем. Сьцёпка ніколі не забудзе гэтых хвілін.

Па загаду свайго брата Васіля, арганізатара комсомольскага раёну ў падпольлі, ён пайшоў тады ў гэты апошні раз паведаміць атрад Мухі аб польскім афіцэру. А назад Сьцёпка ўжо з 5 паўстанцамі ішоў схапіць ворага паўстанцаў.

А „вораг“ быў правадыром паўстаньня—іх камандзірам і братам...

У параненым, якога хацелі схапіць, паўстанцы адразу пазналі Муху.

Ці-ж ім яго не пазнаць?

Як пабачыў Сьцёпка ўсё, што потым было, дык аж мурашкі пабеглі па целе.

Ну, вось Сьцёпка й стаў гэроем.

Уночы вывезьлі паўстанцы Муху, а каня даў і запрог Янка.

Гэтакая пашана яму выпала... І Насту Муха павёз і маці яе. Гэтак трэба было зрабіць, бо йначай паны забілі-б іх.

Потым ноч, пажарышча і Васіля ўжо няма... Зноў смуткам занялі думы... Не зьвярнуў увагі Сьцёпка на сонца, што гэтак цёпла ліло свае срабрыстыя, як бубёнцы, праменьні. Хутка ішоў па купінах Сьцёпка. Толькі сосны, як зялёныя лямпадкі, заставаліся ззаду.

Зноў думкі Сьцёпкі перабеглі да атраду... а ў атрадзе Наста. Ай, маладзец дзяўчына! Ужо ў партызанах. Сапраўды, трэба ёй падарунак за гэта, але які? Вось каб сіняга неба кавалак ды Насьці на хустку...

Вось ужо й гушча лесу. Ой, які сёньня добры лес! Так і суне свае рукі-хвоі да Сьцёпкі прывітацца. Бачыш, чаго захацеў кудлаты—і Сьцёпка сьвіснуў. Пакаціўся сьвіст па лесе і здалёку прынёс Сьцёпцы адказ. Тады толькі агледзіўся Сьцёпка і заўважыў, што ён ужо недалёка ад атраду Мухі. Зноў сьвіснуў Сьцёпка. Два разы коратка, адзін доўга—і пачаў перасьвітвацца, сыгналаваць лес. Раптам ззаду сябе Сьцёпка пачуў голасны крык:

„Стой!“

Спалохаўся ад неспадзяванасьці Сьцёпка. Аглянуўся. Бачыць—дзьве вінтоўкі нацэлены на яго. Толькі раптам голас трымаўшага вінтоўку стаў лагодны і просты.

— А, гэта ты, Сьцёпка, што, з даручэньнямі ад Васіля, ці што?

Дробненькія маршчынкі ляглі на твар Сьцёпкі. Ён увесь скурчыўся ад болю і, моргаючы вачыма, каб стрымаць сьлёзы, сказаў:

— Няма ўжо больш Васіля.

Сьпяшаючы й блутаючыся, Сьцёпка апавядаў паўстанцам аб тым, што чынілася ў яго вёсцы. Абветраныя, загарэлыя хлопцы слухалі, слухалі, і ў іх пад вопраткамі пачыналі моцна біцца сэрцы.

— ...Запалілі адразу з 4-х бакоў. Білі большасьцю прыкладамі ды ручкамі ад рэвольвэраў. Майго тату ручкай. Мацьвее, які выбег з сваёй хаты і на ўвесь голас закрычаў: Забойства,—нейкі штыком парнуў...

Нахіліўся лес, слухаў гэта апавяданьне і толькі калі-ні-калі круціў сваёю галавою, нібы ня мог зразумець гэтай дзікасьці людзкой.

Паранены атаман таксама слухаў словы Сьцёпкі. І толькі калі Сьцёпка сваім звонкім голасам сказаў пра Янкаву маці што кінулася ў вогнішча сваёй хаты, лясны атаман застагнаў.

Нешта жудаснае было ў стогне чалавека, які наогул стагнаць ня ўмеў.

Сьцёпка сваім апавяданьнем дакрануўся да самага сэрца Мухі.

Сьцёпка не хацеў гэтага. Ён-жа ўвесь час стрымліваўся, каб не заплакаць. Ён ведаў, што калі хто-небудзь плакаў, дык і яму хацелася плакаць. Па сабе Сьцёпка думаў і аб гэтых людзях. Яму здавалася, калі ён заплача, дык і яны таксама ня стрымаюцца, і Сьцёпка крапіўся. А да гэтага яшчэ гэты Мацьвей, які казаў, што Сьцёпка павінен яшчэ соску трымаць у зубох... Не, не, Сьцёпка ні за што не заплача...

Сударгі прабягалі па твары Сьцёпкі, але ён маўчаў. „Няхай усе ведаюць“, думаў ён. Сьцёпка не заплакаў...

— Па якой дарозе ішоў гэты атрад—запытаўся Муха ў Сьцёпкі.

— Ня ведаю,—сказаў Сьцёпка і пачуў як ён пачырванеў.

Сам атаман зьвярнуўся да яго, а ён ня ведаў.

— Атрад разьбіць папалам.

На чале адной часткі паедзе Падлесны, з другою я сам. Шлях трымаць праз балоты, нацянькі.

Ніхто не спрачаўся з Мухам, бо ведалі, што яго словы—жалеза. Рашыў—зробіць. Толькі як-жа ўсё-ж яму, такому хвораму, ехаць—радзіліся паўстанцы.

А Сьцёпка падумаў і сказаў:

— І я з табою паеду. Удвох—не адзін. Разумееш?

— А на каго-ж мы тут пакінем Насту і яе маці? Не, браце, ты ўжо, будзь ласкаў, вазьмі іх пад свой нагляд—усьміхнуўшыся, сказаў Муха.

— Ну, добра,—згадзіўся Сьцёпка,—ты сьмела можаш іх пры мне пакінуць. Ты-ж бачыш, які я... Я не заплакаў,—раптам выпаліў Сьцёпка і зноў пачырванеў. Яму стала сорамна за тое, што ён хваліцца.

— Добра,—сказаў Муха,—толькі я ў дапамогу табе яшчэ двух хлапцоў пакіну. Можна?

Бачачы, што Сьцёпка пакрыўдзіўся, Муха засьмяяўшыся дадаў.

— Яны-ж таксама ня плакалі...

На гэта Сьцёпка ня ведаў, што адказаць і маўчаў.

15

Каля Ластоўскага згуртаваліся афіцэры і ўпаўнаважаныя дэфэнзывы.

— Панове афіцэры—пачаў Ластоўскі,—трэба зьмяніць тактыку барацьбы з Мухай. З атрадам нічога ня зробіш. Гэтак і небясьпечна і карысьці ніякай, як бачыце, няма... Тут трэба прыдумаць нешта іншае... І вось, каб прыдумаць гэта „іншае“, я і заклікаў вас сюды.

— Мне здаецца, трэба было-б нам сьпешыцца, рассыпацца й прайсьці па сумежных лясах. Далёка-ж Муха ня можа адгэтуль уцячы—парадзіў намесьнік Ластоўскага па атраду—Пшэцкі.

Ластоўскі ў адказ толькі паморшчыўся. Гэта яму не спадабалася.

— А я прапанаваў-бы,—сказаў Сарачынскі, агэнт дэфэнзывы, запатрабаваць сюды больш працаўнікоў дэфэнзывы і зрабіць з іх „партызан“. Разумееце? Яны павінны будуць увайсці ў атрады Мухі, як партызаны, а потым і... Муха будзе ў нашых руках...

— Так, так, тысячу раз так! Пан Сарачынскі кажа справу. Гэта і будзе самы правільны шлях да Мухі.

Пан Сарачынскі, падбадзёрыўшыся, дадаў:

— Болей скажу, панове, часу траціць нельга. Трэба ісьці па гарачых слядох. Прапаную яшчэ зараз-жа тром альбо чатыром з нас пераадзецца ў сялянскія вопраткі і пайсьці ў глыб лесу, каго-небудзь ды спаткаем з людзей Мухі. Скажам, што мы—сяяне, словам, прыдумаем ужо што сказаць, пацярпелі ад паноў і г. д. Папросім дапамогі і абароны... А там будзем бачыць.

Ластоўскі гэтым плянам быў зусім здаволены.

— Згодзен!—сказаў ён.—Толькі хто, панове, пойдзе на гэту справу? Справа, вядома, небяспечная, але памятайце—„Жэч Паспаліта!“

— Я іду!—горда сказаў Сарачынскі...—І я, і я, і я,—неахвотна падтрымлівалі другія.

Хутка былі пасланы два жаўнеры ў бліжэйшую вёску па сялянскія вопраткі, а яшчэ праз некалькі хвілін тры фігуры аддзяляліся ад атраду і пайшлі ў глыбіню лесу.

Сьцёпка трымаўся вельмі паважна. Ён надзвычайна глыбока адчуваў, што ён адпаведны перад самім атаманам за цэласць яго лягеру. Расхаджваючы каля лягеру, ён праз кожныя тры хвіліны заходзіў у зямлянку да Насты і супакойваючым голасам казаў:

— Ты можаш адпачыць! Я-ж на варце, усё будзе добра!..

Наста сьмяялася. Сьмяяліся і вартаўнікі, якіх пакінуў сачыць за лягерам Муха. Нарэшце адзін з вартаўнікоў, сьмяючыся, сказаў:

— Ты-б Сьцёпка, схадзіў у разведку, а то, ведаеш, браце, могуць на нас напасьці!..

Сьцёпка падумаў і запытаўся:

— А атаман пасылаў хлопцаў у разведку ці не?

Сьцёпка наўмысьля рабіў націск на слова „атаман“, каб давесьці аб тым, што ён добра ведае лясны этыкет.

— А як-жа, бязумоўна, пасылаў... заўсёды, браце, у нас хадзілі ў разведку.

— І гэта справа!—адказаў Сьцёпка і сплюнуў. Гэта ён таксама зрабіў таму, што так рабілі дарослыя партызаны, калі яны курылі. Сьцёпка ня курыў, але сплюнуць яму трэба было дзеля саліднасьці. Прыняўшы клапатлівы выгляд, Сьцёпка сказаў:

— Ну, дык я пайду. Вы ўжо тут у гэты час, калі ласка, даглядайце як сьлед за Настай.

Сьцёпка зрабіў некалькі крокаў наперад.

— Эй, Сьцёпка!—крыкнуў паўстанец,—я-ж пажартаваў. Кінь, ня трэба хадзіць у разведку.

Сьцёпка спыніўся, паморшчыўся крыху, сплюнуў і пайшоў далей.

Радасна было Сьцёпцы... У яго на душы жаўранкі сьпявалі, калі лесам ён ішоў у разведку.

І не заўважыў Сьцёпка, што прайшоў ужо далей, як трэба, і не заўважыў, што крокі яго былі накіраваны па шляху да роднай спаленай вёскі.

Ужо падышоў Сьцёпка да шляху, як запрывеціў, што ў лес ідуць нейкія тры фігуры.

Сьцёпка хацеў схавацца, але сорамна яму стала. Як гэта так: партызану, ды хавацца і ад каго—ад сялян. Рашучымі крокамі Сьцёпка накіраваўся да трох сялян, якія, заўважыўшы Сьцёпку, таксама пайшлі яму на сустрэч.

Падыходзячы да іх, Сьцёпка насунуў шапку ніжэй на вочы. Ён рашыў, што гэтак у яго будзе больш таемны выгляд.

— Што, адкуль і куды?— пачаў чыніць допыт Сьцёпка.

— Ды мы, хлопчык, вясковыя... Абабралі нас палякі, спалілі вёску, вось і ўцякаем, куды вочы глядзяць...

— Так... так. А бацьку ў цябе забілі?.. запытаўся ў гаварыўшага Сьцёпка.

— Адкуль, хлапчук, бацьку? Бацька раней памёр. Мне-ж самому ўжо бадай пад сорак будзе.

— Ці-ж ня ведаеш колькі?—запытаўся хлапчук.

— Ды дзе там...

— А мне дзесяць!—сказаў Сьцёпка.

— Дзесяць гадоў?—нібы здзівіўся селянін,—а ўжо гэтакі адважны. Адзін па лесе ходзіць.

Для большай сур'ёзнасьці Сьцёпка дадаў:

— І да дзяўчат адзін хаджу.

— Во малайчына—аж вохнулі ад радасьці сяляне.

— Але-ж куды нам ісьці цяпер і што рабіць?—прытварыўшыся, што ўздыхае, запытаўся адзін з сялян.

— Куды, вядома куды—да Мухі. Ён прытуліць. Ён, браце, ого-го го,—за сялян!—сказаў Сьцёпка.

Сяляне пераглянуліся, і адзін з іх хутка дадаў:

— Ды і мы чулі, што Муха заўсёды дапамагае сялянам...

— Заўсёды!—дадаў Сьцёпка.

— Так, так. Толькі ці ня ведаеш ты, хлопчык, як да яго прайсьці?

— Яго хаця-ж цяпер няма, але...—разважаў Сьцёпка.

— А дзе-ж ён?..—разам запыталі сяляне.

— Гэта так я вам і сказаў. Дудкі! Ваенны сакрэт. Разумеецце? А калі хочаце ў паўстанцы ісьці, дык завяду.

— Хочам,—сказаў адзін з сялян,—толькі адкуль-жа ты ведаеш, як прайсьці да яго?

— Я сам—партызан. Майго бацьку і Васіля палякі забілі. А я ў партызаны!..

— Пойдзем-жа...

Ня ведаў Сьцёпка, якіх лютых ворагаў ён веў у лягер да Мухі.

Са сьпевамі ехаў атрад жаўнераў. Ён сёння сьвяткаваў перамогу. Вёска была ў яго руках. Ехаў атрад спакойна. Толькі коні пужліва чмыхалі, з трывогаю паглядаючы на лес. Ціха ў лесе.

Лес прытуліўся, замахнуўшы над атрадам нож.

„Кеды наша кампанія ў Бялорусі стаяла,
Мы пісалі Пілсудзкему, же мы не боялыся“...—

сьпяваў атрад.

Ды раптам абарваўся сьпеў.

З канавы, што шла воддаль шляху грукнуў выстрал. Не пасьпелі жаўнеры ўцяміць, у чым справа, як раздаўся залп і затараторыў кулямёт. Трапна быў накірован першы залп, трапна гутарыў кулямёт. Усякае слова— сьмерць. Та-та-та-та!—звінеў ён. Абарваўся сьпеў. Нейкімі асколкамі рэха песьня зьвінела па лесе, а ўжо большай паловы атраду ня было...

Спуджаныя коні спачатку зьбіліся ў кучу, а потым пачалі несці коньнікаў у розныя бакі. Ды шмат коньнікаў ужо ня было. Хто споўз на шыю каню і сударажнымі ахаладзеўшымі пальцамі трымаўся за грыву, хто разам з канём ляжаў на зямлі, а каго забытанага ў страмёны, валаклі па зямлі коні. Хутка ўжо й ня было ў каго страляць! Толькі некалькі, што цудам засталіся жывымі, уцякалі, ды два кані, як ашалелыя, кружыліся на адным месцы, нейкім чынам павадком аброці зачачапіўшыся за сваіх былых гаспадароў.

Заўважыўшы, што па напрамку ў глыб польскага тылу выпадкова ўцякалі непадстрэленымі нейкія два польскія афіцэры, Муха выбег на шлях і, схачапіўшы каня, на хаду ўскочыў на яго і паімчаў удагонку.

— Эх, гарачая галава, ці можна гэтак?..

І адзін з старых таварышоў Мухі кінуўся яму ў дапамогу. Пачалася шалёная пагоня аднаго супроць тых, хто здолеў уцячы з вялікага атраду... Муха ўсё мацней падбіраў паводы. Ён рашыў дагнаць—ён дагоніць...

Некалькі вёрст імчаўся Муха за коньнікам і васьмь васьмь насыцігаў яго. Але коньнік, шчыльна тулячыся да каня, уцякаў ва ўсю.

Але конь пад Мухай пачаў усхрапываць і спатыкацца. Са злосьці Муха рэвольвэрам ударыў каня. Конь яшчэ мацней спаткнуўся, прабег некалькі крокаў і паваліўся.

Муха пацягнуў каня за вузду,—нічога. Тады Муха ўставіў у вуха каню дула рэвольвэра. Конь ціха ляжаў, і толькі вочы яго мутныя і вялікія былі сьлізістымі,—нібы сьлёзы на іх набеглі.

Глянуў на каня Муха і адышоў ад яго ў бок.

Сорамна стала Муху...

Сьцёпка, ня ведаючы, што людзі могуць гэтак ма-
ніць, вёў у штаб да Мухі „сялян“.

Ён горача спачуваў ім,—столькі пацярпеўшым ад
паноў.

— Вашу вёску таксама спалілі?—запытаўся Сьцёпка.

— Так, так, спалілі, родненькі, спалілі,—адказвалі
сяляне.

— Ваша моладзь таксама ў „максамольцах“?—не су-
пакойваўся Сьцёпка.

— Усе, усе... так, гм... так,—прамычалі сяляне.

— Есьці, мусіць, здорава хочаце?—ізноў запытаўся
Сьцёпка. І, не дачакаўшыся адказу, дадаў:

— Ну, ну, нічога, пацярпеце,—зараз прыдзем, дык
накормім.

— Хлопчык,—ціха запытаўся адзін з сялян,—а нас
адтуль ня выганяць?

— Не, Муха сялян ніколі не прагоніць. Гэта, каб вы
былі паны, ну дык тады вядома, мы тады ого... го...
го...—з запалам сказаў Сьцёпка.

— Дык ты вядзеш нас да самога Мухі?—нібы ня
верылі сяляне.

— Да самога!—з гонарам адказаў Сьцёпка і пачаў
шырока расстаўляць крокі, каб выглядаць сталым.

— А ці-ж Муха цяпер у лесе?—запыталіся сяляне.

Сьцёпка глянуў на сялян поглядам апякуна і сказаў:

— Гэта сэкрят, дзе Муха. Адным словам, ён мяне
ўпоўнаважыў пільнаваць штабу.

І для большай да сябе павагі Сьцёпка зноў сплюнуў.

— Зараз мы ўжо і прыдзем.

— А шмат-жа, мусіць, цяпер народу ў Мухі?—запы-
таліся сяляне.

— Ды шмат, але толькі цяпер усяго нас трох чала-
век засталася, ды Наста з маткай.

Сяляне пераглянуліся.

Лягер Мухі ўжо саўсім блізка...

— Зараз за гэтым балотцам і наша хата,—сказаў
Сьцёпка.

Сяляне зноў пераглянуліся, і адзін з іх нешта пра-
шаптаў на вуха другому.

— Эй, таварышы!—крыкнуў Сьцёпка,—дайце, па-
есьці вось гэтым сялянам, іх вёску палякі спалілі. Вось
я і прывёў іх сюды...

Партызаны, якіх Муха пакінуў на варце, падазронна
аглядзелі прышоўшых.

— Вы з якой вёскі?—запытаўся адзін з партызан у
прышоўшых.

— Ды мы Янкаўскія, панок...

— З Янкавіч. Спалілі нас паны.

— Мы ўцяклі... білі нас палякі... во, паглядзеце на
цела, якія рубцы пакінулі!—З гэтымі словамі адзін з
сялян адшпіліў каўнер свае кашулі й паказаў на свае
грудзі.

І сапраўды, на грудзёх селяніна красаваліся крыва-
выя палосы.

Партызаны пачалі супакойвацца.

— Настулька! Дай-жа паесьці падарожным людзям,—
загадваў Сьцёпка.

Настулька выбегла з зямлянкі.

Доўгім поглядам карых вачэй глянула яна на пры-
шоўшых. „Ды што гэта я,—кіўнула галоўкаю Наста,—ня
ворагі-ж нам яны“... Пад словамі „нам“ Наста думала
ўжо пра партызанаў.

— Зараз, Сьцёпка, дам ім паесьці,—адказала Настулька і зьнікла ў зямлянцы.

Бывае гэтак: хочацца, ой як хочацца пагутарыць аб жыцьці вёскі... Бывае гэтак: агрубелае сэрца хоча ціхіх слоў аб родных вёсках, у якіх жыцьцё, як раўчачок, спакойна бяжыць.

Падышлі паўстанцы ўсёй наяўнасьцю сваіх сіл— удвох і Сьцёпка. Падышлі і з ласкаю глядзелі на вясковыя лахмоўці.

Што бачылі яны ў гэтых вопратках?

Мусіць, кожны сваё—роднае, дарагое...

Прыбегла Наста. Прынесла хлеба, сала, малака.

— Ежце, калі ласка,—запрашала яна. І, саромліва ўхмыляючыся, дадала:

— Чым хата багата—тым і рада!

— Дзякуем,—адказаў адзін з сялян і гэтак пільна паглядзеў на дзяўчыну, што яна засаромілася зусім і зноў пабегла ў зямлянку.

Сяляне пачалі сьнедаць. Каб не перашкаджаць ім... паўстанцы крыху адышлі.

— Дзе-ж ты знайшоў іх?—запытаўся паўстанец у Сьцёпкі.

— Ды каля лесу.

— Ня трэба было-б усё-ж, Сьцёпка, прыводзіць іх сюды, у лягер.

— Слухай, братка, ты, я бачу, хочаш са мною пасварыцца,—сказаў Сьцёпка.—Ужо-ж усё роўна прывёў іх, дык нічога ня зробіш...

— І гэта праўда, Сьцёпка...

А сяляне елі і ціха між сабою гутарылі.

— Вы ўдвох і на таго, што сядзіць з таго боку, а я—на таго, што бліжэй сюды да нас стаіць.

- Ды глядзеце, каб гэта шчанё не ўцякло адгэтуль...
— Ну, пачынайма, толькі глядзеце, хлопцы, каб разам.

Сядзеў Муха каля каня на карчы, сядзеў і чагосьці нахмурыўся, як тая хмара. Часта ўглядаўся Муха ў вочы каню. Вочы каня добраму паўстанцу часам болей кажуць, чымсьці вочы дзяўчыны.

Паміраў конь, і Муха, як добры таварыш, не пакідаў яго ў апошнія хвіліны.

Ён ужо ня думаў даганяць афіцэраў, якія ўцяклі. Ён так проста, спакойна сядзеў, а потым раптам, нібы нейкая думка захапіла яго ўсяго, ён, усміхаючыся, пачаў пакрысе зьяжджаць з карча на зямлю, нібы мускулы адмовіліся яму служыць. І нарэшце зусім зваліўся.

Мусіць, заўважылі польскія афіцэры, што няма за імі пагоні, бо пачалі ўжо супыняць коняй. Нарэшце адважыліся аглянуцца... нікога... Тады афіцэры спынілі сваіх коняй.

Спынілі і пачалі ў бінокль глядзець назад.

Дзіўны малюнак стаяў перад іх вачыма: ледзьве відны, на шляху ляжыць конь, а побач з ім вайсковы, што гнаўся за імі.

Няўжо-ж гэта яны, калі адстрэльваліся—папалі?

— Забілі!—сказаў адзін з афіцэраў.

— Так, так!.. бязумоўна! Бачыце, я спачатку думаў, што іх дужа многа і потым... ніяк каня ня мог спыніць. А потым, як агледзіўся, што гоніцца за намі адзін толькі, дык спыніў каня і, добра прыцэліўшыся, забіў яго.

— А мне здаецца, пане Заблоцкі, што я яго застрэліў яшчэ да таго часу, як вы спынілі свайго каня,—захіхікаў другі афіцэр.

— Але як-бы там ні было, а трэба зараз пад'ехаць і агледзіць, каго гэта там мы забілі.

Толькі што ўцякаўшыя паны, цяпер з гордым выглядам ехалі назад.

Хто іх бачыў дзье хвіліны таму назад, дык цяпер і не спазнаў-бы...

Коні нясуцца, і ўжо во бліжэй і бліжэй іх вораг. Зараз яны ўжо ўбачаць забітага...

Пад'ехалі. Нават пра ўсякую перасьцярогу забыліся,—гэтак упэўнены былі ў тым, што забілі коньніка, які гнаўся за імі.

Спрытна саскочылі з коняў і рашучымі крокамі накіраваліся да ляжачага на зямлі чалавека.

Падышлі...

Настулька сядзела ў зямлянцы, каля маткі ды прыслухоўвалася, ці не варочаюцца паўстанцы.

Слухала, слухала з трывогаю любячае сэрца.

Вось нешта і зашумела ў лесе.

Узрадавалася Настулька—вярнуліся, мусіць.

Пабегла да выхаду—сустракаць, ды нехта моцна схапіў яе за рукі.

— Пачакай, галубка,—не сьпяшайся! Нікуды не ўцячэш!

Наста спынілася і ад неспадзяванасьці толькі вачыма моргала...

Перад ёю стаялі тыя самыя сяляне, якіх яна толькі што запрашала сьнедаць.

— Што вы хочаце? У чым справа? Ды скажэце-ж!—закрычала Наста.

— Няма аб чым гаварыць!

— Толькі, галубіца ясная, ня думай уцякаць, бо задарма толькі боты будзеш псаваць.

— А ты, старая карга, чаго насупілася?—зьявруўся адзін з сялян да маці Настулі.

Наста нічога яшчэ не разумела, але адчуваючы, што здарылася нешта вельмі жудаснае, імпэтна кінулася ў бок да выхаду.

Але не пасьпела яна зрабіць і некалькі крокаў, як яе ухапіў адзін з увайшоўшых сялян.

— Ратуйце!—крыкнула Наста.

— Ня крычы дарэмна. Няма каму ратаваць. Усіх ужо павязалі.

— А пекная паненка,—сказаў адзін з сялян,—мабыць палюбоўніца Мухі...

— А ну, дык дай-жа пацалуемся.

І, схапіўшы дзяўчыну за вопратку, ён пачаў рваць усё, што было на ёй.

Сьцёпка, які ляжаў зьвязаны каля зямлянкі разам з другімі двума таварышамі, думаў, што „сяляне“ ў гэты час рэжуць Настульку.

Яго маленькую галаву гарачымі вугольямі пяклі гэтыя думкі. Пачуўшы крык Насты, Сьцёпка ня стрымаўся. Што было ў яго сілы ён закрычаў:

— Муха, сюды! Вось яны! Ату... ату іх!..

Пачуўшы слова „Муха“, „сяляне“, як шалёныя, выбеглі з зямлянкі і з пераляку пусьціліся ўцякаць. Але перапалох адразу-ж і прайшоў... Яны ўбачылі, што нікога ня было, што гэта мана.

— Ы-ых, шчанё!—крыкнуў адзін з уцякаўшых на Сьцёпку.—Пачакай! Я цябе за гэта... як сабаку!

— ... тваю маць!—крыкнуў Сьцёпка.

Ён наўмысьне вылаяўся так моцна,—як толькі мог. Ды іншых слоў да гэтых людзей ён і не знаходзіў.

Сьцёпка лічыў, што ён ва ўсім вінават.

Яму было сорамна перад Мухай.

Ён хацеў, каб яго застрэлілі...

21

— Аглядай яго паперы,—з паважным відам сказаў адзін з афіцэраў другому.

Выконваючы гэты загад, афіцэр падышоў да Мухі і крануў яго плячо, каб павярнуць яго кішэнямі дагары.

Гэта ўдалося афіцэру. Ён павярнуў ляжачага партызана. Павярнуў—і ад жудасьці ў афіцэра валасы пачалі падымацца. Перад ім ляжаў саўсім не забіты, а нават наадварот—сьмяючыся, з рэвольвэрам, накіраваным на афіцэра, малады хлапец.

Афіцэр ад неспадзяванасьці, неяк жаласна аглядаўся ва ўсе бакі, шукаючы дапамогі. Толькі дарэмна ён яе шукаў, бо яго „колега“ быў заняты агляданьнем падсумкаў у сядле і нічога ня бачыў.

Трымаючы адной рукою рэвольвэр, Муха другую паклаў сабе на рот, паказваючы гэтым, каб афіцэр маўчаў.

І гэта нібы сыгналам было афіцэру. Выхваціўшы рэвольвэр з кобуры, ён закрычаў ва ўвесь голас:

— Здавайся!—і тут-жа зваліўся ад кулі Мухі.

Другі афіцэр, які аглядваў у гэты час сядло, пачуўшы выстрал і крык, хутка абярнуўся.

Заўважыўшы, што рэвольвэр сваім халодным вокам глядзіць на яго, афіцэр рашыў, што гэта ў яго стралялі, што гэта ён забіты і, конвульсыўна перадзёрнуўшыся, зваліўся.

Муха спачатку здзівіўся, а потым, зразумеўшы ў чым справа, весела засьмяяўся.

— Гэй, ты!—крыкнуў ён сьмяючыся афіцэру.—Ты-ж жыў, сапраўды жыў. Самае найвялікшае, што зрабіў я табе стрэлам, дык гэту маленькую нястраўнасьць. Ну, ну, падымайся!

Афіцэр чуў словы, чуў сьмех і ня ведаў, дзе ён іх чуе, ці на зямлі, ці мо' ўжо на небе. І толькі, калі да яго падышоў Муха і, крануўшы за плячо, крыкнуў:— „Уставай!“—ён пакрысе пачаў падымацца.

— Хто кіраваў налётам на вёску?—запытаўся Муха.

Афіцэр маўчаў.

— Слухай, я дужа ня люблю болей двух раз за даваць адно і тое пытаньне. Хто кіраваў налётам?

Афіцэр перадзёрнуў плячыма, нібы кажучы, як можна задаваць гэтакія пытаньні яму—афіцэру польскае арміі.

— Ды ты не саромся. Не пра гэтакія справы апа-вадалі мне вашы генэралы, а ты-ж толькі паручнік. Мне ня сорам сказаць: я—Муха...

Пачуўшы слова „Муха“, афіцэр адразу асеў, зьбег з яго ўвесь гонар афіцэра польскай арміі і застаўся ўсяго-на-ўсяго напалоханы гэтым моцным імем прасты чалавек...

— Дык кажы!

— Л...Ластоўскі!—хутчэй рухам вуснаў, чым словамі, працадзіў афіцэр.

— Ластоўскі?!—перапытаўся Муха, нібы нешта ўспа-мінаючы...

— Дзе-ж ён цяпер? Уцёк з атрадам ці мо' забілі яго там?

— Яго з атрадам ня было,—адказаў афіцэр ужо больш рашучым голасам.

Афіцэру цяжка спачатку было згубіць сумленьне і пачаць здраднічаць, а раз ужо пачаўшы, ён нічога ўжо ня губляў...

— А дзе-ж ён быў?—запытаўся Муха.

— Ластоўскі з гуртком афіцэраў, адзеўшыся ў во-пратку сялян, пайшоў шукаць ваш лягер, шукаць вас...

Нібы маланкамі, перадзёрнуўся лоб Мухі маршчы-намі...

— Дык вось як... і гэта той самы Ластоўскі, што даваў слова ніколі ня выступаць супроць паўстанцаў... Так, н...ну... добра, аддай сюды сваю зброю!—загадаў Муха.

Афіцэр выканаў загад.

— Цяпер за мною!—сказаў Муха, накіроўваючыся ў гушчар.

Зьвязаны Сьцёпка ляжаў. Крычаць ён ужо ня мог. Брудную анучу ўсадзілі яму ў рот.

Чуў Сьцёпка, як з зямлянкі несельіся крыкі; хацеў, о, як ён хацеў дапамагчы Настульцы і яе маці... Але-ж што зробіш, калі скруцілі яго.

А ў зямлянцы гаспадарыў Ластоўскі. Вярнуўшыся пасля крыку Сьцёпкі, ён яшчэ болей азьвярэў.

— А, нічога сабе любоўніца ў Мухі,—зарагатаў ён...

— Так, так, пекная дзяўчына,—паддакнулі яго таварышы.

— Ну, прытулі-ж мяне, польскага афіцэра,—рагочучы, казаў Ластоўскі.—Чаго-ж ты засмуцілася? Чым-жа я горшы за гэтага мужыка?

Наста забілася ў кут зямлянкі і стаяла нярухома. З вачэй яе маці ліліся сьлёзы.

Між тым Ластоўскі ўсё болей зьвярэў.

Прыгожая ў сьлёзах Настуля дужа яму падабалася.

Парваны на плячы кавалак яе кофты прымушаў бурліць яго кроў.

Падбегшы да Настулькі, Ластоўскі крыкнуў:

— Дык абнімі-ж мяне!—і схпіў яе рукамі за плечы.

Афіцэры па лёкайску адварнуліся ў другія бакі, нібы занятыя былі другой справай, нібы нічога ня бачылі...

Наста закрывала.

Маці Насты, ня маючы болей сілы стрымацца, кінулася на падмогу і, схпіўшы за руку Ластоўскага, цалуючы яе, пачала прасіць не чапаць яе дачкі.

Ашалеўшы Ластоўскі, няпрытомны ад гневу за тое, што яму перашкаджаюць, выхапіў рэвольвер і ручкаю стукнуў старой па галаве.

Старая ўпала на зямлю.

— Ня люблю, калі хто становіцца папярок маёй дарогі!—з гонарам... сказаў Ластоўскі.

У вачох Насты закружыліся зялёныя йстужкі, і яна, губляючы сілы, звалілася.

— Нічога, будзе жыва галубка,—і, зьвярнуўшыся да сваіх, Ластоўскі дадаў:

— Выйдзем на хвіліну адгэтуль, трэба парадзіцца.. Афіцэры на чале з Ластоўскім вышлі.

— Зараз мы адгэтуль павінны будзем уцякаць, бо яшчэ могуць вярнуцца гэтыя бандыты... Як выйдзем на шлях, дык вы, пане Сарачынскі, паедзьце ў бліжэйшую

вёску, возьмеце там лепшага каня і ляцеце ў горад! Возьмеце там сілы і, ачапіўшы лес кальцом, пачнеце наступ. Адгэтуль Муху ўжо не ўцячы...

Толькі... не, гэтак ня трэба рабіць. Я лепей прыдумаў. Вы, Сарачынскі, зараз-жа бяжэце ў вёску, дарогу як-колечы знойдзеце. Патрабуйце сабе надзейных жаўнераў і з імі наладзьце вось тут, каля зямлянкі,

засаду. Гэтак будзе правільнай. Толькі глядзеце, каб да вечару засада была на месцы.

— Слухаю, пане паручніку—адказаў афіцэр.

— Ну, дык у дарогу. А мы зараз-жа таксама. Паведамце там, што я крыху рашыў адпачыць—дзён 6-7. Я лічу, што я заслужыў сабе права правесці некалькі дзён з вось гэтай вайсковай здабычай.—І Ластоўскі паказаў на зямлянку, у якой ляжала Наста.

— Бязумоўна, пане паручніку,—згадзіўся Сарачынскі.

Апошнія словы афіцэра чуў Сьцёпка, зразумеў ён усім сваім сэрцам, што вялікая небяспека пагражае ўсім. Абавязкова трэба папярэдзіць Муху. Сьцёпка не пашкадуе жыцця, абы толькі перасьцерагчы Муху.

Што жыцьцё яго, Сьцёпкі, гэткае маленькае жыцьцё, у параўнаньні з жыцьцём таго, каго Сьцёпка так любіць.

23

Надыходзіў час зроку—час, у які сяляне зьбіраліся па вёсках на прызбах пагутарыць пра розныя справы, а галоўнае—пра паўстанцаў ды пра Муху. У вёсках цяпер ціхая гадзіна.

А лес, са сваёю калматай, шумлівай душою, жыве... Нейкія цені ўзброеных людзей, накіраваныя чыйсьці моцнай рукою, са ўсіх бакоў ахаплялі лес. Нехта некаму па-за соснамі рыхтаваў сьмерць.

Нахіляюць адна да другой сосны галовы, шапацяць адна адной апошнія навіны аб паўстанцах і іх барацьбе.

І мусіць шмат падманьваюць адна адну, бо, зьдзівіўшыся сваім-жа байкам, сосны ківаюць сваімі галовамі.

Цёмна, хоць вока выкалі.

А вось сунуцца людзі...

Няма таго, каб адпачыць. Сунуцца. А лес жартуе з людзьмі: то лапай-хвойкай пэчне ім па носе, то падножку карчом падставіць. Людзі тады кідаюцца, стогнуць.

А лес рагоча.

Сунуцца людзі, спатыкаюцца.

Адзін аднаго напалохаўшыся, адскопчаць, ляснуць са страху затворамі, крыкнуць „хто тут?“ і, пазнаўшы сваіх, ізноў ідуць.

Далёка ўглыб лесу зайшлі людзі.

Падышлі да таго месца, дзе днём зямлянка Мухі была, а ўночы—лес ды карчы, і нічога болей ня ўбачыш.

Але нехта, мусіць ведаючы гэта месца, загадаў спыніцца.

І праз хвіліну заляглі на гэтым месцы, прытуліліся, нібы карчы.

А лес, аж вушы-хвоі к верху падцягнуў.

Слухае стары ўважна. А потым будзе шопатам усім апавядаць аб тым, што тутака здарылася.

Паляглі людзі—і нібы няма іх.

А з другога боку, у бок зямлянкі, з адрэзамі ды гранатамі ідзе другая грамада.

Гэтыя хлопцы не спатыкаюцца ў лесе, бо яны лес добра ведаюць.

Ідуць хлопцы грамадою, вясёлыя, сьмелыя.

Ідуць хутка, як варочаючыся пасьяля вялікай дарогі перад сваёю хатай.

Ідуць...

Недалёка ўжо зямлянка. Толькі раптам сьвіст пракаціўся па лесе.

— Ну так і ёсьць—трывога...

І ноччу ў лесе чорнаю маланкаю разьвярнулася грамада ў ланцуг, бліснуўшы адрэзамі.

Блізка, блізка адзін ад аднаго, гужам крануўся ланцуг па напрамку да таго месца, адкуль зьвінеў бязупынна сьвіст.

Нарэшце правафланговы, стаяўшы на чале атраду, дайшоў да таго месца, адкуль чуўся сьвіст.

— Муха!— з вуснаў у вусны пабегла па ланцугу.

І не пасьпела да канца прабегчы гэтае слова, як неслася ўжо другая вестка:

— У зямлянцы—панская застава.

Паняслася вестка па ланцугу, б'ючы словамі, як шротам, па сэрцы паўстанцаў.

— Наперад! Да зямлянкі!—зноў перадавалі адзін аднаму загад.

Чым бліжэй падыходзілі да зямлянкі, тым цішэй ішлі хлопцы.

У іх сэрцах гарэла помста.

Як адважыліся паны падысьці да іх штаб-кватэры?

Ішлі паўстанцы ўпэўнена. Яны ведалі—яны перамогуць!

Падрыхтаваліся да бойкі... Але калі ўжо зусім можна было адкрыць стральбу і нагнаць на паноў страх, Муха загадаў спыніцца.

Хлопцы ня ведалі, у чым справа. Няўжо-ж іх атаман не рашыўся прыняць бой?

Але не, яны хутка зразумелі, у чым справа.

Муха павёў ланцуг вакол зямлянкі, па адным рас-стаўляючы хлапцоў.

Муха акружыў зямлянку, каб ніводны, пасьмеўшы зайсьці сюды, ня вышаў.

— Раніцою разаб'ем іх... каб ніводнай кулі дарэмна!

24

Сьцёпку і двух паўстанцаў, што былі разам з ім, зьвязанымі па руках і адзін да аднаго, прывялі ў вёску.

З вёскі, на сялянскім возе, з нарадам жаўнераў накіравалі ў горад.

Сьцёпка аб сабе не клапаціўся. Яго болей усяго непакоіла думка аб тым, што разам з ім няма Насты. Ён чуў, як Ластоўскі казаў, што Насту ня будзе здаваць дэфэнзыве, што ён возьме яе з сабою.

Сьцёпка моцна ўзьненавідзеў гэтага „чалавека“, які так абдурыў яго і гэтак зьдзекваўся над усімі.

І Сьцёпка думаў: „Лепей ужо ў турме быць, чым у яго руках“...

У горадзе ўсіх трох пасадзілі ў адну камэру. Апрача іх там сядзеў яшчэ адзін хлапец.

— Ну, ты чаго зажурыўся?— зьвярнуўся да яго Сьцёпка.

— Калі тут б'юцца,— адказаў плачучы хлапец.— Ні за вошта пасадзілі ды б'юцца!.. А за вошта вас?..

Сьцёпка нахмурыўся. Ён рашыў цяпер нікому нічога не гаварыць, апрача, як сваім партызанам.

— За вошта-ж вас?— пытаўся хлапец.

— Вось за тое самае... Зразумеў?— І Сьцёпка пад самы нос хлапчука паднёс кулак.

Той з жахам паглядзеў на Сьцёпку.

Паўстанцы засьмяяліся.

Праз некалькі хвілін замок камэры глуха зьвякнуў. У камэру ўвайшлі турэмнікі і разьвязалі паўстанцаў.

— Што галубчыкі, папаліся?—запытаўся адзін з турэмшчыкаў у паўстанцаў.

Крыўдна стала Сьцёпцы хоць у вуха бі—крыўдна.

Самымі брыдкімі словамі рашыў Сьцёпка вылаяць турэмшчыка.

— Эх, капіталізма, сволач! Антанта!

— Маўчы, шчанюк!—злосна крыкнуў турэмшчык і замахнуўся рукою на Сьцёпку.

Паўстанцы падскачылі з лавак і кінуліся да турэмшчыка.

Той грозна абвёў іх поглядам, але крануць Сьцёпку не рашыўся.

Турэмшчыкі вышлі. Паўстанцы зноў зарагаталі.

Прайшло гадзіны дзьве...

Сьцёпка ніколі ня быў у турме... Усё яму было цікава—і лаўкі, на якіх чамусьці днём не дазваляліся дзецц, і краты на вокнах, і турэмная сьцяна за вакном, і даўгі калідор за дзьвярыма, па якім хадзіў турэмшчык.

Сьцёпка падыходзіў да вакна і паціху дакрануўся сваёю рукою да кратаў, каб зразумець, чаму іх ня выламаваюць і не ўцякаюць.

Краты былі моцныя і саўсім ня гнуліся.

Гэта злавала Сьцёпку.

Прайшло яшчэ некалькі гадзін: зноў зарыпелі за соўкі, і дзьверы адчыніліся. Да Сьцёпкі падышлі двое жаўнераў і скамандвалі:

— Выходзь наперад! Допыт!..

Сьцёпку ўсё гэта вельмі забаўляла, і ён з вялікай ахвотаю вышаў.

Яго правялі па турэмным двары і ўвялі ў нейкае памяшканьне. Гэта была канцэлярыя турмы. У ёй супрацоўнікі дэфэнзавы чынілі допыт.

Сьцёпку прывялі ў пакой. За сталом сядзелі тры чалавекі.

На стале ляжалі паперы і бізун. У вадным з сядзеўшых Сьцёпка спазнаў таго самага селяніна, які яго, даверлівага Сьцёпку, гэтак абдурыў.

— Куды дзеў Насту? — горача крыкнуў на яго Сьцёпка.

Але, замест адказу, Сьцёпка пабачыў, як рука чалавека, у якога ён пытаўся, паднялася.

Сьцёпка пачуў моцны ўдар па галаве, заківаўся, але сабраў сілы і ўстаяў на нагах.

— Пане, Ластоўскі! — прашапталі другія на вуха біўшаму Сьцёпку чалавеку, — пачакайце: ён яшчэ нам патрэбен...

І, зьвярнуўшыся да Сьцёпкі, яны ласкава запыталіся.

— Скажы, хлапчук, дзе быў атрад Мухі ў той час, калі цябе скапілі ў зямлянцы?

Сьцёпка маўчаў.

— Скажы-ж, мілы! — лагодна зьвярнуўся да Сьцёпкі адзін з чыноўнікаў дэфэнзывы.

Сьцёпка маўчаў.

— Скажы хлапчук, — не супакойваўся ён, — бо гэты дзядзька будзе моцна біць цябе, калі ня скажаш, — і чыноўнік паказаў на Ластоўскага.

Сьцёпка маўчаў.

— Гавары, халера праклятая! Шчанё бальшавіцкае!

— Гавары, бо скуру з цябе зьдзяром. Глядзі, вунь кроў ужо льлецца з галавы. Гавары, бо жывога месца на табе не пакінем...

Сьцёпка рашыў не вымаўляць ні слова.

Дарма, што Сьцёпка малы, ён — ня здраднік.

— Э, дык вось як!—крыкнуў Ластоўскі і стукнуў Сьцёпку ў твар.

Крыўдна стала Сьцёпцы, так крыўдна, што аж у горле каменем нешта стала. А з вуснаў, заместа слоў, засачылася кроў.

— Адвесьці яго назад у камэру!

Сьцёпку павялі.

— Я лічу,—са злосьцю сказаў Ластоўскі,—што дапрашваць гэты зброд—толькі час траціць.

— Гэта нейкія фанатыкі! Бачыце, вось гэткае дзіцянё і ад яго ўжо ані слова ня вырвеш.

Дайце шыфраваную тэлеграму начальніку баявога вучастку з запытаньнем, што з ім рабіць.

Сказаўшы гэтыя словы, Ластоўскі забраў свае паперы й вышаў.

Ноччу прышоў шыфраваны тэлеграфны адказ ад начальніка баявога вучастку:

— *Злоўленых у ноч з 16 на 17 бандытай—расстраляць кропка Наогул не шкадуйце куль для зьнішчэньня бандытызму кропка Не загружайце тэлеграф гэтакім глупствам кропка Рабіце па свайму погляду кропка.*

Здаволенай паходкаю варочаўся ў сваю хату Ластоўскі.

Як-жа яму ня радавацца,—ад улады ўвесь час атрымлівае падзякі і надбаўкі пэнсіі. Дый так,—чым-жа Ластоўскі ня гэрой. Уламіўся ў штаб Мухі і, захапіўшы палонных, уцёк...

„А ўперадзе“, разважаў Ластоўскі, „зноў падзякі, чыны, пэнсыя...—Жэч Паспаліта яго не забудзе. Добра

жыць на гэтым сьвеце", думаў Ластоўскі і ад гэтых думак твар яго зьзяў.

З гэткім тварам увайшоў ён у хату.

— А, мілая дзяўчынка! Ну, як-жа ты жывеш?—звярнуўся Ластоўскі да беднае дзяўчыны, з вялікімі карымі вачыма, якая моўчкі сядзела ў куце, у пакоі.

Дзяўчына нічога не адказала, толькі буйныя сьлёзы засачыліся з яе вачэй.

— Ня плач! Сьцёрпіцца — зьлюбіцца, — сказаў Ластоўскі.—Вось бачыш-жа сама спачатку ненавідзела мяне, а цяпер ужо спакойна слухаеш.

— Плюгавец!—прашаптала дзяўчына, і, як разыюшае ваўчанё, кінулася на Ластоўскага.

Ластоўскі спачатку падаўся назад, а потым, бачачы, што дзяўчына зноў бяз сілы апусьціла рукі, горда падышоў да яе.

— Навошта-ж гэткаія высокія словы „плюгавец“, „зайбойца“, „зраднік“, якімі ўвесь час ты абзываеш мяне? Усё роўна з гэтых слоў табе карысьці ніякай ня будзе. А твой гэты любімы Сьцёпка за іх будзе расстрэляны!

Дзяўчына з мальбою паглядзела на Ластоўскага сваймі прыгожымі вачыма...

— Ну вось, так будзе лепей!—сказаў Ластоўскі і пасунуўся да Насты.

— Не падыходзь!—крыкнула Наста,—не падыходзь, лепей будзе!

У словах дзяўчыны прагрэмела такая пагроза і боль, што Ластоўскі рашыў лепей не чапаць яе.

— Што зрабіў ты з маёю маткаю?—крыкнула Наста.

— Ну, супакойся, прашу цябе,—сказаў Ластоўскі:—Супакойся, бо зараз-жа пайду і аддам загад, каб рас-

стралялі твайго 10-гадовага палюбоўніка і ўсіх тых бандытаў, што захапіў разам з табою.

Сказаўшы гэтыя словы, Ластоўскі падняўся і вышаў у другі пакой, робячы выгляд, што ён ідзе аддаваць загад аб расстрэле Сьцёпкі і другіх партызанаў.

Пайшоў. Вось ён, Сьцёпка... во, во падымае наган і рукаяткаю б'е Сьцёпку па галаве... зваліўся Сьцёпка...

— Вярніся!—што было сілы крыкнула дзяўчына.

— Ну вось, гэтак саўсім добра,—сказаў уваходзячы Ластоўскі.—Я-ж табе й раней казаў: сьцерпіцца—зьлюбіцца!..

Дзяўчына ціха-ціха плакала, каб ня чуў ён, каб не аддаў загаду расстраляць Сьцёпку.

— Ты крыху супакойся, а я па справе пайду. Спадзяюся, што нікуды не ўцячэш, што пільнаваць цябе ня трэба. Бо, помні, я табе ўжо казаў: адзін твой крок з гэтай хаты, і... Сьцёпка, а разам з ім усе твае тыя таварышы пойдучь да бога на споведзь... Бывай-жа, ды ня сумуй!.. Я хутка прыду... сёньня ўжо рашыся... бо калі ня згодзішся... заўтра яны будуць расстраляны. Даю табе слова. Слова афіцэра польскае арміі. Можаш паверыць! Выбірай-жа...

Ластоўскі вышаў.

26

За некалькі соцень крокаў адзін ад аднаго ляжалі атрады.

А на ўсходзе чырвонымі ніткамі зарніца вышывала на блакіце свае ўзоры.

Трава прымала ў расе ранічную ванну.

Як крыху разьвіднела, Муха пачаў дзейнічаць. Па яго загаду група хлопцаў аддзялілася і з гранатамі папаўзла па напрамку да сядзеўшых у засадзе войск.

Надышлі хвіліны напруджанага чаканьня.

І раптам страшэнны выбух разбудзіў і лес і чакаючае войска заставы.

У войска заставы паднялася паніка...

І пакуль афіцэры пасьпелі наладзіць парадак, жаўнеры кінуліся ўцякаць.

Толькі—дарэмна!

Куды ні сунуцца жаўнеры—адуюль іх сустракае залп.

„Зрада! Акружаны! Муха!“—насіліся страшэнныя словы ў заспаных жаўнерскіх галовах.

Сілы заставы ўсё памяншаліся і памяншаліся. Ужо жаўнеры кінулі адстрэльвацца, кінулі і вінтоўкі і напалоханым табуном бегалі ў розныя бакі.

Некаторыя, бачачы, што ніадкуль няма выйсьця, яшчэ жывыя падалі на зямлю, думаючы хаця гэтым ратавацца.

Усё цясьней і цясьней зжымаў сваё кальцо Муха. Ужо няма чым дыхаць астаткам войск.

Разгневаныя паўстанцы страшна расплачваюцца з тымі, хто пасьмеў зайсьці ў іх лягер...

І ўсё гэта прайшло гураганам. Некалькі хвілін шалёнага „ур-ра“ і ўсё сьціхла.

Толькі трупы забітых ды стогны параненых гаварылі аб толькі што мінулых хвілінах.

— Муха! Дзе Муха?—шукалі хлопцы—Няўжо-ж забілі, ці зноў ранены?

— Ён, мусіць, у зямлянцы,—дагадаўся нехта.

Кінуліся ў зямлянку. Так і ёсьць. На карчу пасярэдзіне сядзеў атаман, схіліўшы галаву, а побач яго труп старухі, маткі Настулі. Ні Сьцёпкі, ні Настулькі няма.

— Забілі... Не пасароміліся з кабетамі ваяваць.
Схілілі галовы паўстанцы...

— Прывесьці сюды палонных!—загадаў Муха.

Праз некалькі хвілін перад Мухай стаяў палонны
вайсковы ў афіцэрскай вопратцы.

— Хто забіў яе?—зрываючымся голасам запытаўся
Муха.

Ад гэтага голасу халадок прабегае па целе афіцэра...

— Пане... не вем...

— Ты ня ведаеш? Маніш, злодзей—крыкнуў адзін
з паўстанцаў і замахнуўся на афіцэра прыкладам.

— Спыніся!—крыкнуў Муха,—абяззброенага сорам
чапаць!—і, зьвярнуўшыся да афіцэра, ён зноў запытаўся:

— Хто забіў гэтую старую? Кажы!

— Тут раней быў паручнік Ластоўскі, але калі мы
прышлі сюды, тут ужо нікога ня было.

— Значыць і Наста, і Сьцёпка, і Зьмітро, і Янка ў руках яго...

— Ад палонных жаўнераў адабраць зброю і адпусьціць! Афіцэраў—расстраляць!—загадаў Муха.

— Хутчэй стройся ў паход, хлопцы, выручаць таварышоў... Зямлянку—узарваць!..

27

Раніцою павялі трох паўстанцаў расстрэльваць.

Па абодвух баках шляху стаялі жаўнеры. Са скручанымі рукамі йшлі хлопцы.

Твары іх былі зьбялелыя, але йшлі яны цвёрдым крокам.

Нібы скованыя, заляглі думкі ў галаве Сьцёпкі.

Як загнаныя ваўчаняты, біліся яны і драпалі галаву. На лобе яго выступілі кроплі поту, ён увесь час пазіраў па баках, думаючы аб тым, каб уцячы.

Дзікае дзіцянё лесу—Сьцёпка—ніяк ня мог згадзіцца з тым, што праз якіх поўгадзіны ўсіх іх ня будзе...

Сьцёпка ўспомніў, як ён уцякаў ад польскіх афіцэраў, калі яны расстралялі яго брата.

Няўжо-ж сёньня Сьцёпка не ўцячэ? Няўжо-ж павінны яны ўсе загінуць?..

Дзіўны звычай... расстрэльваць на додніку, калі зарніца сваімі бледнымі пальцамі карабкаецца на неба, калі вецер жартлівым хлапчуком цярэбіць і балуецца ў валасох.

Павялі паўстанцаў на край гораду, у поле... Поле вядзе да канавы, дзе сяляне капаюць пясок.

А Сьцёпка ваўчанёткам косіць ва ўсе бакі. Ён яшчэ жывы, але праз хвіліну, калі сонца па стагу зары пачне

ўзлазіць на неба,—яго ўжо ня будзе. Ня будзе й яго таварышоў, ня ўбачаць яны зноў Муху.

„Эх! ды лес сякуць—трэскі лятуць!“—уцяшае сябе Сьцёпка прыказкай, якую ён часта чуў ад свайго брата „Муха адплаціць“...

Зьвязаных паставілі да канавы, якая землянымі глыбамі падымалася вышэй іхняй галавы,—нібы жывых у труну паклалі.

Шэрагам доўгай вяроўкі выстраіліся насупроць жаўнераў, гатовыя накінуць пятлю на гэтых хлапчукоў.

Чакалі.

Пачулі—затарыхцеў фаэтон. На ім прыехаў доктар, ксёндз і яшчэ нейкі вайсковы, у якім Сьцёпка адразу пазнаў таго, каго называлі панам Ластоўскім.

Хутка, саскочыўшы на зямлю, вайсковы стаў між жаўнерамі і паўстанцамі і пачаў чытаць:

„Па прыгавару палявога суду дэфэнзывы N-ай арміі тры бандыты, адмовіўшыся назваць сваё імя, працаваўшыя ў атрадзе Мухі, прыгаварваюцца да вышэйшай кары—расстрэлу“.

Ксёндз са сьмірэнным тварам падышоў да хлапцоў угаварваць іх каб прад сьмерцю пакаяліся.

Узьняўшы рукі дагары, ён салодкім галаском шаптаў:
— Дзеці мае, пакайцеся, і айцец ваш нябесны злітуецца над вамі!

— ... Тваю маць — незгаворчыва вымавіў адзін з паўстанцаў.

— Э... пся крэў!—прашаптаў ксёндз,—так вам і трэба—бэндзеце ў пекле пшэкленыя,—абяцаў ксёндз.

— Да пабачэньня!—крыкнуў Сьцёпка.

Ксёндз скрывіўся і адышоў...

— Капітан Вайцахоўскі, ад імя дэфэнзывы N-ай арміі, прапаную здзейсніць прыгавар, — сказаў прыехаўшы вайсковы.

Наступіла жудасная ціша.

У жаўнераў, набіўшых на гэтай справе руку, ходарам захадзілі вінтоўкі...

28

Хуткім крокам, без адпачынку імчаўся атрад Мухі па лесе, кіруючыся к гораду.

Замарыліся паўстанцы за апошні час. Але-ж і адпачыць ня было часу.

Ідуць паўстанцы грамадою, перамаўляюцца:

— Няўжо-ж мы не пасьпеем выручыць хлапцоў? Быць ня можа!

— Прыбаўляй шагу, дык пасьпеем!

79

На гэтым і спынілася гутарка.

Лясное жыццё зрабіла гэтых людзей ня дужа разгаворчывымі.

Сёння паўстанцы так сьпяшаюцца, што нават запамяталі ўсякую перасьцярогу. Ідуць вялікаю гурбою, — усе разам, чаго амаль ніколі з імі ня было.

Крыху пааддаль атраду, з двума сваімі памочнікамі ідзе Муха.

Ён радзіцца з імі...

— Так, так таварышы! Я іду адзін. Якім-бы ні было чынам, а турму я адчыню. Пасьля першага выстралу ляціце на падмогу!..

Таварышы з ім не спрачаліся. На тое яны былі яго таварышамі каб добра яго ведаць. Калі ён рашыў— волі яго ня спыніць.

І, аддзяліўшыся ад атраду хуткім крокам, Муха зьнік...

Вакольнымі невялічкімі вуліцамі ўвайшоў Муха ў горад.

Ніхто нават і ўвагі не зьвярнуў на высокага стройнага селяніна, увайшоўшага ў горад.

Рашучымі крокамі накіраваўся Муха ў напрамку да турмы.

Калі ён вышаў на галоўную вуліцу, на яго падзрона глянуў паставы поліцыянт.

Муха заўсёды ішоў па галіне найвялікшае супраціўленьня; вось чаму, заўважыўшы, на сабе пільны погляд поліцыянта, ён пайшоў проста на яго.

— Дзе тут жыве начальнік турмы?—запытаўся Муха.

— Ды вунь, ідзеце проста па гэнай вуліцы, самы апошні дом насупроць турмы і будзе яго памяшканьне.

Выслухаўшы поліцыянта, Муха пайшоў у паказаным ім напрамку.

Поліцыянт, моргаючы вачыма, зьдзіўлена глядзеў на адыходзіўшага селяніна.

— Трэба было-б у яго паперы паглядзець,—думаў ён, ды так і ня прыняў ніякага рашэньня да таго часу, пакуль Муха зусім ня зьнік.

Гэтак заўсёды рабіў Муха. Там, дзе ёсьць небясьпечнасьць, ён ішоў напралом. Гэткая сьмеласьць ня раз яго выручала.

На краю гораду, насупроць турмы стаяла досыць вялікая будыніна. Муха ўзышоў на ганак і загрузкатаў ў дзьверы.

— Хто там?—раздаўся голас з будыніны.

— Адчынеце, да вас ліст ад начальніка дэфэнзывы. Самому начальніку ва ўласныя рукі.

— Зараз адчынім...—і нехта, крэкчучы і вохаючы падышоў да дзьвярэй. Дзьверы крыху адчыніліся і голас загадаў:—Давай сюды ліст!

— Не магу!.. Мне трэба, я ўжо казаў, самому гаспадару з рук у рукі.

— Ды нічога гэта заўсёды так пішацца, але заўжды перадаюцца пакеты мне. Я—жонка начальніка...

— Не!—спрачаўся другі голас—самому начальніку...

— Дык калі ён яшчэ сьпіць. Ні сьвет, ні зара прыцягнуўся, ды яшчэ шуміш тут.

— Іначай не магу!..

— Ну добра, уваходзь калі так... пачакай вось тут, у сенцах.

І старая, якая называла сябе жонкай начальніка, пайшла ў другі пакой.

Аглянуўшыся навакол, Муха зачыніў дзьверы на ключ і паклаў яго сабе ў кішэню.

— Ідзеце сюды!—загадаў голас з пакояў. Ня будзе-ж начальнік дзеля вашага глупства ўставаць.

Муха ўвайшоў у пакой...

На ложку ў адпачывальні ляжаў начальнік.

— І пасылаюць-жа нейкіх вар'ятаў,—бурчаў ён.

— Ну, давай сюды, што там у цябе ёсьць!

— Атрымай!—спакойна сказаў Муха, і падставіў пад нос начальніка наган.

Блізарукі начальнік працягнуў рукі, думаючы ўзяць пакет, але схапіўся за наган.

— Ай! ай! ай! Зося, ратуй! ратуй!—закрычаў ён і змоўк, бо Муха сьціснуў яму глотку.

А Зося, якая вышла ў другі пакой, мабыць нічога і не пачула.

— Слухай—няма часу! Давай сюды пропуск у турму!

— Што?

— Не размаўляй доўга, давай!—і Муха ўзьвёў курок.— Ня хочаш. Чытай адходную!—загадаў ён.

Зьмяртвелымі губамі начальнік пачаў прасіць не забіваць яго.

— Давай пропуск!—упарта настойваў Муха.

— Вунь там... у сталё... ляжыць. У папцы... вазьмеце... толькі ня трэба страляць!..

— Сьціхні!—крыкнуў Муха і выхапіў з-пад ляжачага начальніка пасьцілку. Начальнік пакаціўся на падлогу.

Муха падраў пасьцілку на йстужкі і, склаўшы ў некалькі раз, зьвязаў начальніка. Потым пайшоў у другі пакой і схапіў начальнікаву Зося.

Абодвух начальнікаў Муха прывязаў адін да аднаго паклаў на ложка.

Потым узяў пярыны з другога ложка і накрыв імі.

Нарэшце, адшукаўшы вяроўкі, прывязаў увесь гэты куль да ложка...

Праз некалькі хвілін Муха з пропускам вышаў з хаты начальніка і зачыніў, як добры дбалы гаспадар, за сабою дзьверы.

29

Позна ў ночы вярнуўся ў хату Ластоўскі.

Наста сядзела на лаўцы ў кутку пакою.

Яна ўжо ня плакала. У яе нібы ўсё анямела. Нібы і болю ўжо ня было...

— Слухай, няўжо-ж ты доўга будзеш гэткай? Ну, пасумавала крыху ды годзе...

Наста падняла свой бледны твар і бязудзельна паглядзела на Ластоўскага.

— Слухай, другая-б дзяўчына рада была-б, што ёй выпадае гэтка пашана... Ну падыйдзі-ж да мяне...—і Ластоўскі працягнуў да Насты свае рукі.

Наста глянула на яго рукі і задрыжала.

— Слухай, ну ўсё роўна ты-ж ад мяне нікуды не ўцячэш. Дык вырашай-жа хутчэй, бо іначай праз якіх паўгадзіны твае знаёмыя будуць расстрэлены. І першым будзе расстрэлена гэтае самае шчанё.

Наста ўздрыгнула.

— Вы не пасьмееце яго расстраляць!.. Вам ніхто дазволу ня дасьць на гэта!.. Ён зусім дзіцянё!

Ластоўскі зарагатаў...

— А думаеш, мне трэба дазвол? Ды хто й даведаецца? Прозьвішча свае ён адмовіўся назваць,—значыць паведамлю, што трох бандытаў, захопленых у лягеры Мухі, расстраляў. А колькі год каму было гэтага пытацца ніхто і ня будзе... Бандытам быў—і гэтага досыць!..

— Вы яго не расстраляеце... — напалову просячы казала Наста. — Не наважыцеся гэтага зрабіць...

— Хто? Я не наважуся? — узбурыўся Ластоўскі — О, як мала вы мяне ведаеце! Ды калі хочаце ведаць, я ўжо аддаў загад, каб іх усіх расстралялі... трыма сабакамі будзе меней. А ты... і так будзеш маёю...

— Што?! — закрычала Наста. Вочы яе неяк дзіка расшырыліся, сама яна нібы ў сударзе затраслася.

— Не, не я пажартаваў! — напалохаўшыся, крыкнуў Ластоўскі.

Але ўжо было позна. Наста, як ашалелае ваўчанё, кінулася на афіцэра і, схапіўшы яго за валасы, пачала кусаць.

Ня памятаючы сябе ад пераляку, Ластоўскі выхапіў рэвольвэр і, улічыўшы хвіліну, ударыў ручкай па галаве Насты. Наста захісталася і павалілася на падлогу... хлынула кроў і заліла яе чорныя валасы.

— Пся крэў! Сьцэрва! — лаяўся Ластоўскі, круцячыся каля люстэрка і аглядаючы свой твар.

— Сьцёпка расстраляў... Маці, маці, дзе ты?.. Рукаткаю ў галаву... Сьцёпка, не чапай мяне... мае рукі ў крыві... не чапай... — і Наста лязгаючы зубамі зарагатала.

— З глузду зьехала!.. Сабацы — сабачы шлях, — падумаў Ластоўскі і выбег на вуліцу.

30

Між тым Муха па пропуску спакойна падышоў да турмы.

Па звычаю, як і заўсёды перад небясьпекаю, ён спакойна аглядзеўся і пазваніў.

Праз хвіліну ваконца ў браме адчынілася і паказаўся твар турэмшчыка.

— Што трэба?—сярдзіта запытаўся ён, пабачыўшы, што з таго боку стаіць звычайны селянін.

Муха паказаў пропуск. Брама адчынілася, і ён вольна ўвайшоў у двор турмы.

— У вас павінны быць тры арыштантаў, якіх учора прывялі да вас?

— Гэта што з малым хлапчуком?—запытаўся турэмшчык.

— Але, але, яны самыя.

— А ўжо будзе хвілін сорак як іх павялі на расстрэл.

— Што?—запытаўся Муха.

— Расстрэльваць, кажу, павялі...

— Ага... ну, тады мне тут няма чаго рабіць,—сказаў Муха,—адчыні мне браму!

Вартаўнік паціснуў плячыма, але шчылкануў замком, і адчыніў.

Муха стаў у адчыненай браме, падумаў крыху і запытаўся:

— Слухай, дружа, дзе тут жыве... вой, вой, вой,—запамятаваў яго прозьвішча. Ну, дык я зараз дастану.

Муха палез у кішэню.

Вартаўнік чакаў.

І раптам, не пасьпеў яшчэ зразумець турэмшчык, у чым справа, як пабачыў замест паперы, у руках прышоўшага рэвольвэр.

Празьвінеў выстрал.

Вартаўнік зваліўся... Брама засталася адчыненаю.

І не пасьпела яшчэ змоўкнуць рэха ад выстралу, як з-за хат, з розных бакоў, імчаліся да турмы сялянскія хлопцы з гранатамі і абразанкамі.

Большасьць атраду, на чале з самым Мухай, кінулася ў адчыненую браму.

Рэшта заляглі ланцугом наўкола турмы, каб на ўсякі выпадак быць падрыхтаванымі адбіць войска.

Зьвінела страляніна ў памяшканьні турмы. Біліся вакеніцы... зьвінелі засаўкі... адчыняліся камэры.

Выпушчаныя арыштантаы разьлічваліся самі з сваімі турэмшчыкамі.

Частка арыштаваных, узрадаваўшыся волі і, нібы ня верачы ёй, не чакаючы канца бойкі: праз адчыненую браму ўцякалі ў лес, нібы баяліся, што зноў загоняць у сьцены гэтай турмы.

Некаторыя-ж з агідаю грамілі турму, каб нічога ад яе не асталося, каб ня было куды саджаць.

Пачуўшы рэха выстралаў, прачнуўся гарадок. Пачалася звычайная паніка. Поліцэйскія, адстрэльваючыся, хоць і ня ведаючы ад каго, першымі пачалі ўцякаць ад таго месца, адкуль чулася стрэльба.

Прайшло некалькі хвілін. І толькі дзівіцца трэба было, як без дапамогі вулькана здолелі людзі гэтак зруйнаваць турму.

Партызаны абмежаваліся толькі тым, што паадчынялі камэры і аберагалі арыштаваных ад нападу войск.

А гэта ўжо самі арыштаваныя з гэткай любасьцю руйнавалі свае жалезныя краты.

Выпусьціўшы арыштаваных, Муха аддаў загад абкружыць і заўладаць горадам, а сам, з невялічкім атрадам, бягом пабег да таго месца, куды павялі расстрэльваць партызан.

Наперадзе яго атраду, беглі ў турэмных белых вопратках арыштантаы, паказваючы яму шлях.

— Вось ужо блізка, блізка—з вярсту засталася!—крычалі арыштаваныя.

Партызаны беглі, што было моцы...

31

— Можа хто хоча перад сьмерцю пакаяцца?—запытаўся зноў Ластоўскі ў чакаўшых сьмерці партызан. Ніхто нічога яму не адказаў.

— Можа страшна, дык паставім тварам у бок да канавы,—клапаціўся Ластоўскі.

Партызаны маўчалі.

— Ну, тады пачынайце!—загадаў Ластоўскі.

Капітан нешта скамандваў...

Неяк машынальна падняліся ў жаўнераў, стрэльбы.

„Толькі-б Муха не падумаў, што я зраднік, што прывёў наўмысьне гэтых людзей у яго лягер“, мучыцельна думаў Сьцёпка.

Гэта апошняя думка з болем ныла ў яго галаве.

Капітан падняў шаблю і апусьціў... Няроўны залп абудзіў раніцу.

— Кругом! Направа! Шагам арш!

Груганом сярод тупаў пачаў рыцца доктар, каб выпадкова хто-небудзь не застаўся ў жывых.

Прыгавар „суду“ быў выкананы.

Сонца пазвычайнаму ліло свае праменьні, а жаў-ранкі паранейшаму круціліся верацяном.

Здаволены выкананьнем справы, ужо садзіўся Ластоўскі ў фэтон, калі голаснае, дрыжачае болем і злобаю „гура“ і страляніна зайцам успуганулі яго душу.

Ня памятаючы сябе ад страху, Ластоўскі выскачыў з фэтона і, хаваючыся па канавах, пабег „до лясу“.

Зьвінела страляніна, жудасьцю напаўняючы сэрца Ластоўскага.

Страхацьцё дадавала сілы нагам Ластоўскага.

Цяжкім здалася яму афіцэрскае паліто. Ён на хаду зьняў яго і кінуў.

Цяжкім паказаўся рэвольвэр—і яго выкінуў Ластоўскі, і ўсё бег, бег і бег без аглядкі...

32

Вецер жартліва сьпяваў.

Сінявокі дзень рассыпаў срэбныя праменьні.

Дрэвы нібы й самі сьпявалі ад птушынай шчабятні.

І шчабятаньнем насіліся кулі...

Атрад, расстраляўшы паўстанцаў, быў разбіты.

Партызаны ўварваліся на тое месца, дзе ляжалі трупы іх таварышоў.

З сіня-белымі тварамі ляжалі маладыя хлопцы.

Не хацелася верыць, што ім ужо не падняцца, каб у лясы...

Знялі шапкі партызаны. Прыціхлі. Расступіліся крыху... прапусьцілі Муху.

Са сьціснутымі губамі глянуў Муха на забітых.

Хто ведае, колькі болю было ў гэты час у грудзёх ляснога атамана, але з выгляду ён быў нібы спакойны.

— Выкапаць ім магілку, і пахаваць!—загадаў ён.

Хлопцы ўзяліся за працу.

Трох разам і пахавалі...

— Цяпер у горад. Шукайце афіцэраў і нікога не шкадаваць! Жыхароў не чапаць! Хто кране жыхара—адказвае сваёй галавою!

З непакрытымі галовамі пайшлі партызаны ад магілкі сваіх таварышоў у горад.

А калі ўваходзілі ў горад, заўважылі—насустрэч ім бяжыць у парванай вопратцы з дзікімі крыкамі жанчына.

— Настулька!—разгледзіўшы яе, крычалі партызаны. Настулька нікога не пазнавала.

Яна кідалася на ўсе бакі, уцякаючы ад людзей.

— Настулька!—крыкнуў Муха і закусіў сабе губы так, што з іх пацяклі кроплі крыві.

Настулька заблудзіўшымся поглядам глянула на Муху і раптам зноў зарагатала.

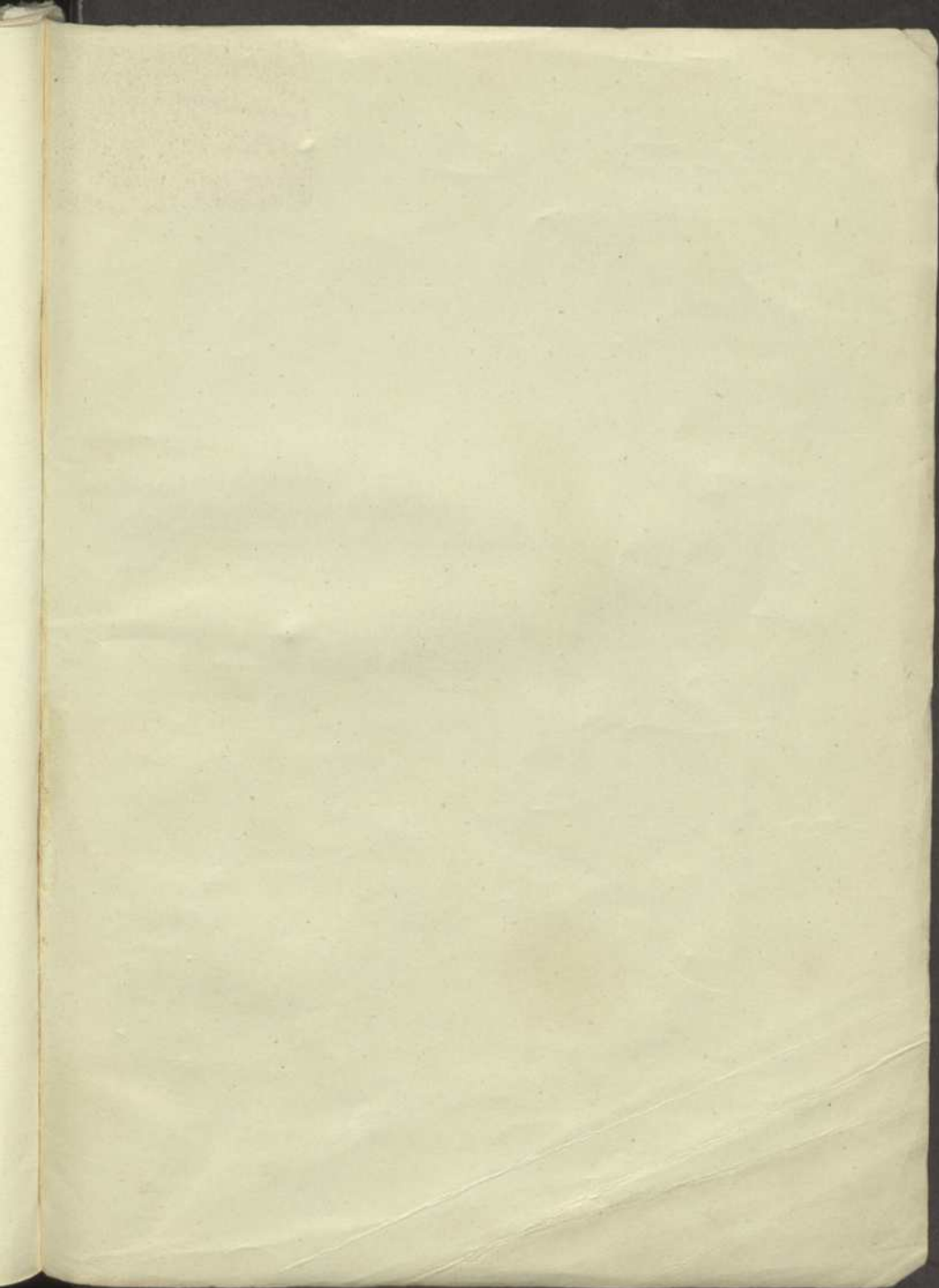
— Дайце сыгнал да збору!—крыкнуў Муха—ды ў лясы, хутчэй! Хутчэй у лясы!—нібы задыхаючыся ад гэтага паветра, крыкнуў Муха...

3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...
 21. ...
 22. ...
 23. ...
 24. ...
 25. ...
 26. ...
 27. ...
 28. ...
 29. ...
 30. ...
 31. ...
 32. ...
 33. ...
 34. ...
 35. ...
 36. ...
 37. ...
 38. ...
 39. ...
 40. ...
 41. ...
 42. ...
 43. ...
 44. ...
 45. ...
 46. ...
 47. ...
 48. ...
 49. ...
 50. ...
 51. ...
 52. ...
 53. ...
 54. ...
 55. ...
 56. ...
 57. ...
 58. ...
 59. ...
 60. ...
 61. ...
 62. ...
 63. ...
 64. ...
 65. ...
 66. ...
 67. ...
 68. ...
 69. ...
 70. ...
 71. ...
 72. ...
 73. ...
 74. ...
 75. ...
 76. ...
 77. ...
 78. ...
 79. ...
 80. ...
 81. ...
 82. ...
 83. ...
 84. ...
 85. ...
 86. ...
 87. ...
 88. ...
 89. ...
 90. ...
 91. ...
 92. ...
 93. ...
 94. ...
 95. ...
 96. ...
 97. ...
 98. ...
 99. ...
 100. ...

101. ...
 102. ...
 103. ...
 104. ...
 105. ...
 106. ...
 107. ...
 108. ...
 109. ...
 110. ...
 111. ...
 112. ...
 113. ...
 114. ...
 115. ...
 116. ...
 117. ...
 118. ...
 119. ...
 120. ...
 121. ...
 122. ...
 123. ...
 124. ...
 125. ...
 126. ...
 127. ...
 128. ...
 129. ...
 130. ...
 131. ...
 132. ...
 133. ...
 134. ...
 135. ...
 136. ...
 137. ...
 138. ...
 139. ...
 140. ...
 141. ...
 142. ...
 143. ...
 144. ...
 145. ...
 146. ...
 147. ...
 148. ...
 149. ...
 150. ...

528
ЦАНА 50 кап.

80000003 11959 1

Ван. 1991

